

K5817

П173975

ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

МІСЯЧНИК

3

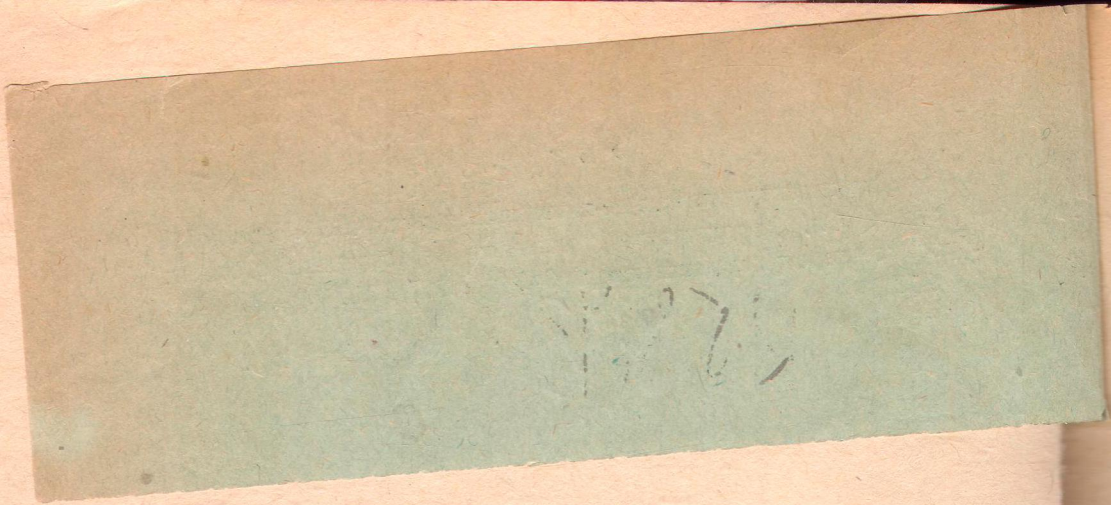
ХАРКІВ

1923

У в а г а.

З вини ментранпажа в де-яких примірниках ч. 3 «Черв. Шл.» в статті Ол. Дорошкевича трапилася перестановка сторінок. Просимо перенумерувати стор. 218 на 217, 222 на 218, 217 на 222.

13/41

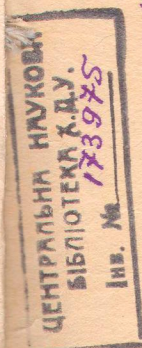
25817

ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
І ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ
МІСЯЧНИК

РЕДАКТОР Г. Ф. ГРИНЬКО

107

№ 3

173975

ЧЕРВЕНЬ

1923

19

Друкарня - Літографія
«КНИГОСПІЛКИ»
Харків, Нетеч. наб., 14.

ЗМІСТ.

	Стор.
Ол. Досвітній—Американці	1
Ол. Донченко—Зелене болото	18
Д. Загул—Гимн-Прокламація	22
П. Тичина—Вітер з України	24
Гн. Хоткевич—Дарабов	25
В. Сосюра—Посзії	49
Л. Українка—Ось уночі пробудились думки	50
» —Калина	51
В. Сазанський—Євген Григоруk	52
Є. Григоруk—Воротьба	54
» —Nosturne	55
» —Неначе сон	55
М. Терещенко—Онуки	57
Г. Коляда—Час	58
О. Копиленко—Ессе homo	59
І. Дніпровський—Протест	69
В. Чередниченко—Поетки брудбіллі	72
М. Кожушний—Сільські комунари	74
В. Поліщук—Ніч	75
М. О. Скрипник—Начерк історії пролетарської Революції на Україні	76
С. Вітик—Східня Галичина й Східні кордони Польщі	116
І. Кулик—Економічні чинники французької інтервенції	122
Проф. С. Остапенко—Вічний революціонер (Донбас)	129
Акад. Д. І. Яворницький—Народний музей в Катеринославі	153
Акад. Д. І. Багалій—Наукова спадщина М. Ф. Сумцова	163
Ф. Дунаєвський—Професійний добір та його соціально-економічне значіння	172
Проф. О. Федоровський—Краєзнавча робота в Харкові і на Слобожанщині	186
А. Ковалівський—Питання економічно-соціальної формули в історії літератури	195
Ол. Дорошкевич—Ідеологічні постаті в українській літературі після Шевченка	216
Марк Терещенко—Театр мистецтва дійства	227
В. Міяковський—В. Б. Антонович перед слідчою комісією	234
М. Любченко—Всеєвропейська хвиля реакції. (Замість міжнародного огляду)	245
Науково-мистецька хроніка	257
Бібліографія	280
Листи до редакції	298
Об'яви.	
Портрети—В. В. Воровського, Є. Григорука, Групи письменників «Гарт».	

В. В. ВОРОВСЬКИЙ

Повноважний представник С. С. Р. Р. до Італії, забитий
наймитом фашистів в Лозанні 10 травня 1923 р.

В. В. БОРОВОЦКИЙ

Портретный рисунок В. В. Б. до 1880 г.
Нарисован карандашом в 1880 г. в 1880 г.

ол. досвітній.

АМЕРИКАНЦІ.¹⁾

I.

Це було в ті часи, коли майже всі країни земної кулі безпосередньо чи різними побічними шляхами були втягнені в світову війну. Це було тоді, коли багато „великих держав“ зовні намагалися виявити свою міць і непоборність, рішучу сміливість і упертість, багатство і розкіш,—а в середині фактично були вже трухляві, підточені гробами промислової немочи, згнили в своїй мілітаристичній силі і вщерть виснажені матеріально й морально.

Це було тоді, коли, здавалось, на передодні величньої розв'язки світового герцю, одна з великих країн, учасниця тої бійки, імперіяльна Росія прокинулася—змела в мент увесь верх царської олігархії, розпочала внутрі себе невідому до цього робітничому світу запеклу боротьбу за владу класів, каст, груп і партій.

Початок цього відноситься до пізнього літа й початку осені 1917 року.

Він розкриє перед читачами ту картину боротьби, яка провадилася по-за кулісами держав—з одного боку Азії, представниками імперіялізму, і з другого—робітничої класи.

Хто переможе?

Про це передбачливо говорить існування робітничої республіки—єдиної поки що в світі.

II. „РЕМБРАНДТ“.

Хто був на океані в часи літньої тиші, той знає, що таке океанська спека. Та спека, коли жадний вітрець, жадна хмарка не перешкоджає сердито-гарячому сонцю своїми палячими проміннями палити все, що тільки появиться на зверхні велетенських вод.

В цей час і сам велетень Тихий Океан, мов зачарований тепловими проміннями сонця, стоїть непорушно проти

¹⁾ Уривок з роману „Американці“, що незабаром буде надруковано окремою книжкою в-вом „Червоний Шлях“.

ясно-мутного неба, скам'яніло створивши з свого поверху безкрайно-зеркальну оваль.

Здавалось, що океан помер на який час, або відпочиває проти сонця, підставивши йому свій кришталевий живіт, в середині якого, невідомо для зверхнього глядача, кишить морське життя.

Навіть сріблясті павутиньо-крилі риби—і ті замовкли під верхнім накриттям теплої води, боячись порушити цю океанську божественну тишу.

Лише людська відвага не рахується з моментами відпочинку природи і мов на злість їй пускає на терен океану свої машинні вигадки, борців з водною стихією.

Непомітною здалека смугою, глибоко прорізуючи змертвіле тіло океану, по зверхні його летів пароплав.

„Рембрандт“, пасажировий Стемп-шип Голанського акційного товариства, намагався скористати з цієї тиші океану, аби прийти на місце призначення на кілька днів раніш і цим заощадити як собі, так і своєму господарю економії в видатках.

Він був вже на пів дороги з Фріско ¹⁾ до Йокогами.

Проміння сонця оскаженіло, але спокійно палило поверх пароплаву, мов зосередивши всю міць свого жару на цій єдиній жертві серед безмежної водної пустелі.

Вдень на палубу не з'являлась ні одна майже жива душа, як не рахувати двох напівголих малайців, що час від часу шустро сновигали по палубі, обливаючи її з кишок океанською пінястою водою. Одначе, за кілька хвилин після кожної купелі сонце випарювало цю вохку прохолоду і з запакльованих та засмолених палубових прощілин слизилась густо-земна смола.

Так що-дня од ранку до вечора йшла уперта боротьба двох малайців з безмилосердною спекою.

Пасажирам було мало до того діла. В таку жароту вони відпочивали собі в прохладних вінтельованих електрикою салонах, каютах, забавлялись різними іграми, палили безперестанно запашні й вонючі цигарки та люльки і... кому о тім сказано „на роду“—грали у флірт.

Пасажирів на „Рембрандті“ було не дуже.

Першу класу складало десяток американців „місіонерів“, як вони себе трактували. Це молодь 25—30 років, досить жвава, моторна, яка не гаяла часу „без діла“. Їх доба була розподілена, мов механізм годинника: час їжі, палення люльок і читання газет, вчення сходу, мов, гра в різні американські спортивні забави, а по святах додавались релігійні співи і служба божа, яку вони завше правили або в 2-й або в 3-й класі, де знаходили охочих глядачів і слухачів їх релігійного „преставлення“.

¹⁾ Сан-Франціско.

В другій класі було більш двох десятків реемігрантів росіян, кілька студентів китайців та ріжнонаціональних мандрівників до Австралії, Сінгапуру—шукачів долі.

В третій класі були виключно китайці-робочі. Це були вже трудові інваліди, котрих не потребував вже капіталістичний звір. І вони їхали тепер до свого краю доживати останні дні.

Пасажири цієї класи ніколи не заходили до двох перших і не виявляли жадного інтересу до будь-якого єднання з тими....

Вони сиділи в своїй загальній каюті, стогнали від немочи, грали в свої китайські гри—карти, кісточки, та часами мигикали свої сумні китайські пісні.

Проте, перша і друга класи були в повсякчаснім єднанні. Особливо те єднання було між місіонерами й росіянами.

Єднання те виникало на ґрунті вчення американцями російської мови. Спочатку росіяне дивились на це як на забаганки „семів“, але коли дізнались дійсної причини цього, як і самої мандрівки американців, де-які російські реемігранти запально вчили своїх учнів, хоча останні й виявляли в тому цілковиту нездатність. Особливо яскраво це виявляв вже сивенький, хоч по суті і молодий ще „місіонер“.

Він що вивчить чи зазубрить, на другий день все цілком забуває.

Що це?—питає по-англійськи свого учня молодий франтуватий росіянин, вказуючи на воду....

„Вата“—відповідає той...

— Але ж ми три дні повторювали з Вами, що це „вода“—і знов „вата“. Це ж чорт-зна що! От йолоп, осляча голова!—додає він по російськи....

— А це що?—показує він стіл....

Той хвильку міркує, потім похапцем відповідає—„стил“¹⁾.

— Не стил,—а „стол“.

Йому краще б вчитися хохлацької мови у Северина, і у них не „стол“, а стіл і певно не „вода“, а вата... звертається він до інших емігрантів земляків.

Ті регочуться....

Але не глядючи на такі неуспіхи, американці уперто вчили російської мови.

Росіяне пасажери дізнались від місіонерів, що вони їдуть до Росії допомогти цій молодій республіці в війні з німцями та в „організації Республіки“. Америка, що оповістила тепер війну Германії, не могла спокійно віднести і до сучасної молодії Росії, як вона відносилась до царської. Тому вона і вирядила свій дипломатично-місіонерський цвіт, аби ці громадяне „вільної“ Республіки допомогли як в військах організацією розваг, так і новим керівникам—для загальної мети—побіди альянсу над середніми державами.

¹⁾ По-англійськи стил—ще.

Отже, після цього чи могли росіяне реемігранти спокійно чи неуважно віднести до вчення семами російської мови?

Правда, серед реемігрантів росіян були і такі, що кепкували з такої вигадки Америки і підозріло іронично ставились до самої мети поїздки місіонерів. Але більшість земляків прозивали кепкунів вар'ятами і захоплювались доброзичливістю старшої республіканської сестри Росії—Америци.

Одноманітність життя пасажирів „Рембрандта“, розбивало радіо пароплаву, яке що-дня давало мешканцям пароплаву мати багато відомостей з землі, і таким чином мати з нею постійний зв'язок, бути в курсі справ де що діється. Ці щоденні радіозвістки адміністрація пароплаву вивішувала в салонах.

В цих звітках всього потроху: про курс валюти на Лондонській і Нью-Йоркській біржах, про безглузді страйки ціни на продукти, про приїзд до президента Сполучених Штатів двоюрідної тітки, про хід світової війни, про хід подій Російської Революції.

Пасажири I і II класи захоплювались останніми відомостями. Різноманітність цих звісток викликала горячкові змагання серед російських реемігрантів та настирливі запити з боку місіонерів, котрі допитувались про всі деталі, що виникали з кожної звістки про хід Революції.

Особливі дискусії виникали межі кепкунами и останньою більшістю російських реемігрантів. В такі часи в другій класі утворювалось два табори. Один, як-би здавалось побічному слухачеві,—бажав загибелі молодій Республіці, другий—її розцвіту.

Так, як поверхово здавалось, тяглися дні „Рембрандців“.

III. ЖЕРТВА.

Одного дня серед тиші на палубі розлігся жалібний згук дзвона. В свята, коли він кликав на богослуження, що впорядковували місіонери, він був бадьорий і рішучістю нагіпнотизовував віруючих йти до молитви, тепер же він розбуджував навіть у атеїстів якісь плаксиві почуття і торкав за душу, мов віщуючи якесь нещастя.

На розпаленій палубі з'являються мешканці пароплаву. Вони притискувались до перил і зазирали на другий бік пароплаву, де за машинним корпусом на катрашці III класи чулась метушня.

„Рембрандт“ поволі спиняв хід, а коли замовк жалібний дзвін він цілком спинився.

Кришталева поверхня моря швидко забрала в себе круги, що лишив від спину пароплав і над океаном запанувала тиша.

— Мрець,—промовив хтось серед скупчених біля борту І класи пасажирів.

— Це, певно, хоронять помершого третього дня китайчика,— не то погрозливо не то зі злістю пояснив студент-китаєць.

— А чому тримали три дні в таку спеку?—звернувся до нього франтуватий росіянин...

— Тому що порядок такий—буркнув англієць, мандрівник до Австралії.—Такий морський звичай. Коли за три дні не буде землі, спустити в воду... До того держуть на льоду—пояснив він і перехилився за борт, щоб разглядіти процедуру.

Всі мовчали і слідували за приготуваннями біля борту третьої класи.

Звідтам на перегнутих через борт канатах спускали ящик, що мав вигляд труни, з просверленими дірками.

Ось ящик вже над поверхом води... Один край його нахилиється все нижче й нижче і врешті напів злазить у воду...

В просверлені дірки його булькає вода, ось вже вона перестає булькотіти, і ящик втопає більш у воду... Мент гойдається, потім перехиляється одним кінцем вниз і, мов санчата з гори, пірнає навкісь в глибину океану.

Дзвін знову зателенькав жалібну одходну...

На поверхсі води з'являються водяні овальні смуги... Пароплав здрігнувши корпусом забурлив... Загук тягучим густим ревом—рушив...

За хвилину він вже летів попередньою ходою, мов би нічого не трапилось...

— Ось вам, Ема, яскравий показчик жертви благодійности тих, кого ви безглуздо і безмисно захищаєте—звернувся до молодої пані один з пасажирів, що скупчились біля борту. І він вказав рукою в напрямку, де мав пірнути мрець.

— Ви розумієте трагедію історії цього китайчика,—продовжував джентльмен.—Він, певно, пару десятків літ віддавав свої сили на акціонерів, животів гірш скотини і, ймовірно, врешті гадав, що його тіло, по звичаю прадідів, буде поховане в рідній землі... А, може, ще міркував добитись до рідної околиці і там мирно дожити останні дні свого життя...

— О, знову починається,—іронічно промовив до сусіда один з емігрантів, кивнувши головою в бік того, хто почав розмову.

— Дивись, дивись на ту піну, що з'являється по-над бортом пароплаву,—хутко відповідав сусід,—як вона зникає відразу, так і філософія Северина піде прахом, як-би не намагавсь він на свою оптацію.

Молодий росіянин Северин, який почав балачку, замовк на хвилину, задумливо дививсь на безкрай простір океану... Згодом продовжував почату розмову.

— Марно. Капіталістична огида всюди знайшла б його. Вона б і там все-їдно не дала б йому померти спокійно....

Там знайшлися б місіонери з шахрайськи придбаними ланами, копальні з акціями, плантації, прядильні, мандарин з повинністю—всі, всі вони заявили б претензію на його і потягли кожен у свій бік...

— Ну і яке це має відношення до помершого?—спитала Ема.

— А те, що той китайчик добре зробив, що тут помер, принаймні океан забрав його без жадного протесту і вимог... А там його смерть наклала б новий тягар на його близьких різними обов'язками всім, починаючи від брамін і до цвинтарника...

Джентльмен замовк і нервово кинув через борт докурену цигарку.

— Цьому ніхто й не перечить, Северин,—звернулась до нього пані.—Але сказане зовсім не має нічого спільного з нашими розходженнями в тактиці. Віки створили громадські умовини і одним скоком їх замінити не можна. Треба еволюційного переходу, щоби змінити психологію людства, досягти кульмінаційного пункту в промисловості.

— Гляньте, панове, звідки б могли взятись оті чайки серед океану,—голосно промовив сам до себе один з англійців, мандівників до Австралії, вказуючи рукою через борт...

Поруч пароплаву, мов повітряні дозорці, неслоь двоє чайок, які час від часу про щось перекликались між собою, ніби вели суперечку, скільки днів мандрівки їм лишилось до землі...

— Певне вони безперестанку летять з пароплавом з Гонолулу,—знову запитав хтось з росіян-емігрантів.

Малаець-служка, який в цей час лощив мідяні скріпи перил і спинився на мент, подивився уважно на чайок і тих, хто розмовляв про них, усміхнувся і промовив крученою англійською мовою: „чайка, мачта відпочивай“, затим швидко почав терти мідяну скріпу, замигикав веселу малайську пісню, певне про чайку, бо час від часу кидав голосом у бік чайок.

— Подивіться на дерево, хіба воно відразу росте з зернятка.—На дуба. Або на будову хати, хіба її будують, не заклавши фундаменту? Та й то, щоби десь жити до нової будови, лишають стару, аби десь зімувати.... А по вашому все зруйнує, а нової будівлі ще немає...

— А чи не краще зовсім зруйнувати таку будівлю, яка погрожує завалитись і придушити мешканців її, що довгого часу була джерелом хороб, причиною каліцтва покоління?—запитав Ему юнак, який цілий час майже не цікавився процедурою за бортом і тільки під час розмови підійшов до гурту.

— Маєте рацію, Льова, — звернулась до того Ема, — одначе, це можливо там, де дозволяють кліматичні умовини... ну в Африці чи що, в краях, де холоду нема і потреба хатньої будівлі не так почувається гостро, як у нас в Росії.

Але психологію людства в мент не переробиш. Для того треба поступовий перехід. І в даному разі ви всі цілком стоїте на хибному шляху, — відповідала вона юнакові.

— Чи не правда, Стьопа, — звернулась вона до одного з емігрантів, вже літнього віку особи, що цілий час безжурно дививсь то на Северина, то на Ему і мовчки пихкав люльку.

Той на хвилюк вийняв люльку з рота, безцеремонно виплюнув під ноги жовто-зелену слизину і продувжував пихкати люльку, ніби цим сказавши: ось відповідь.

— Та що ти хочеш їх переробити? — напосів на Ему один з емігрантів, брюнет з закрученими до гори вусами аля Вільгельм, — горбатого могила виправить... Це ж маніяцтво марити про перебудову людства, яке жадного розуміння про це не має.

— Пішла машина!.. Віктор пішов у полеміку... Бути біди! з'іронізував хтось з компанії... А ну, ну читайте лекцію про діагностику...

Почувся легкий сміх...

А дідок, ніби в відповідь, продовжував: „Коли лікар не може зробити діагноз хорому, він пристосовує перші найліпші засоби і ліки, що в його силі й розумінні... Відразу цілющих бальзамів нема на світі — це аксіома. Ми ж не віримо в Христові чудеса. А коли більшовики вірять в них, то хто піде з ними, — хіба дійсно безглузді... З запалом протарабанивши це, брюнет злісно зиркнув на Северина і Льову і нервово зарухав плечима.

Розмова почала набірати спірного характеру. Бесідників обступили і інші емігранти, що вийшли на палубу.

Ну гаразд, — звернувся Северин до брюнета. Ось ваші меншовики і співучастники есери зараз чи хвалять молоду Республіку? — За панібрата з генералами, поміщиками, сенаторами, фабрикантами...

Правда ваша, робочий не дуже досвідчений в керуванні своєю країною, не мав в цім ніколи практики... Але ж дайте, панове добродії, хоч раз в житті і їм попрактикувались, спробувати керувати собою і творити так життя, як це потрібно працюючим...

Дідок знову не стерпів і, отштовхнувши кілька сусідів, протиснувся до Северина:

— Та що ми, варьяти чи що — дозволити робити експерименти з живими істотами? — закивав він руками перед самим обличчям Северина... Що це чурбани чи що? Ваш більшовицький марксизм так далеко зайшов, що так і проситься в дім божевільних.

І дідок зі злістю й огидою на обличчі крутнувся на місці.

Стьопа, що цілий час мовчазно, але нервово пихкав свою люльку, нетерпляче вихопив її з рота і круто повернувся у бік дідка й брюнета, злісно подививсь на них і промовив:

— Льокаї, мерзота, а що ж ви мовчите про той кривавий експеримент, що протягом тисяч літ виробляють пануючі класи над робочим людом? Харкнути вам у пики, а не витрачати слів на переконання. І він з огидою плюнув на долівку у бік опонентів. Потім встромив люльку в рот, запахкав і пішов геть.

— Межи всіма запанувала тиша.

— Правильно,—гукнув Льова і, крутнувшись на одній нозі, пішов навздогін Стьопи.

— Джентльмени, прошу!—гукав малаєць, який стояв вже кілька хвилин перед бесідниками і тримав кишку в руці, щоб поливати ту частину палуби, де скупчилися емігранти. Він вже скінчив поливати один бік палуби.

Всі почали поволі розходитись.

Сонце вже схитнулось з полудневого обрію і на останці дня палило свою океанську жертву з спокійно-гострою насолодою.

На палубі вже нікого не було. Лише два малайці своїми кишками захищали пароплав від Агні.

IV. „БІЛЬШОВИКИ“.

Подібні суперечи не раз виникали межи реемігрантами росіянами. Майже завше вони кінчалися якимсь інцидентом, що єдиний втихомирював і розганяв їх.

Ці сварки виникали, головним чином, межи купкою більшовиків та меншовиків з есерами. Майже що-дня яка звістка з подій Росії, чи про більшовицьку агітацію за припинення війни, чи за установчі збори, про відносини нового уряду до автономій України, Грузії то-що давала мешканцям другої класи тему до суперечок. Правда, завше більшість була проти трьох більшовиків—Северина, Льови і Міро, лише один Стьопа, анархіст-індивідуаліст, був на боці більшовиків.

Ця трійця більшовиків на пароплаві жила якимсь окремим, нікому з інших пасажирів невідомим життям.

Вони майже завше сиділи по своїх каютах і з'являлись серед інших лише в часи їди, нового радіографного бюлетеню...

— „Навчаються методів керування державою“,—іронізував серед інших пасажирів брюнет, коли о тім хто порушував питання.

Одна лише Ема, меншовичка, іноді заходила до каюти Северина. Але всі знали, що вона закохана в йому і межи ними існують інтимні особисті відносини.

Серед меншовиків її инакше не називали, як швидкою жертвою любови до більшовика. І останні часи на неї почали вони дивитися скося, бо в її змаганнях по своїх меншовицьких партійних справах у неї частенько почали проглядати більшовицькі „химери“.

Одначе, Ема була надто звязана з меншовиками, в її переконанні надто міцно сиділи наслідки довголітнього меншовицького виховання.

Поскі́лько в нашому романі Ема відіграватиме не аби-яку роль, як і Северин, Льова, Міро та Стьопа,—познайомимось ближче з нею, як і з останніми чотирьма суб'єктами.

Ема з походження єврейської сім'ї, м. Єлисавета на Херсонщині. Ще з дівочо-юнацьких літ, завдяки сусідству робітників з заводу Ельворті, вона була захоплена революційним духом.

І як більшість робітництва заводу були пройняті пропагандою есерівщини, вона ще тоді була вже викинута за різні виступи з гімназії. Скоро після того брала участь в терористичній організації в Одесі, куди післали її батьки продовжувати вчення. Там її схоплено і за малолітство (їй було всього 16 років), віддано в дім виховання, звідки вона, як належить, і втекла до Києва. Там брала активну участь в пропаганді серед друкарів і трамвайщиків. Часи вбивства провокатором Богровим Столипіна вона була одною з кільцевих бойовки, що мала намір знищення всієї царської свити разом з царем. Це несподіване вбивство в часи облави випадково дало в руки поліції де-кого з бойовки, як схоплено було і її зі зброєю в руках. Вислано до Сибіру. Звідти їй вдалось втікти до Америки. В „Новім Світі“ попала в оточення меншовиків, котрі й виховали з неї гарну меншовичку.

Тепер, після п'ятилітнього перебування там, вона повертала до Росії. На пароплаві здибалась з Северином. Протягом двох тижнів мандрівки вона, як губка, вбирала в себе „більшовицький“ марксизм. І не дивно. Марксизм, що вона проходила в своїй партії, тепер в поясненні Северина здався їй зовсім в іншому світлі. І от, крок за кроком вона почала розуміти дійсність його в революційному розумінні, не як побічного засобу боротьби, як вчили її в організації, а як головної підвалини в боротьбі, як конечної мети боротьби за соціалізм.

Северин, молодий емігрант, теж пройшов еволюцію не тільки меншовизма та есерівщини, а й націоналізму.

Будучи української сім'ї, під впливом специфічної літератури, він, як сангвінічна натура, став націонал-революціонером. Ще молодиком він рішив віддати своє життя визволенню своєї пригнобленої нації. За активною пропагаторською роботою на Кавказі серед кубанського козацтва він був схоплений і висланий до все того ж добродійного, всіх

приймаючого Сибіру. Разом з кількома політичними засланнями йому теж пощастило втікти до Америки. Там, працюючи серед своїх земляків, вступив у круговорот різних партій. Однак, спочатку ні одна з них не розв'язувала його національних проблем, хоча під тягарем капіталістичного гніту він вже був цілком захопленим соціалістом. Нарешті, невелика група соціалістів прозвала себе більшовиками, захопила цілком його, в їх революційному соціалізмі він відчув розривлення своїх гнітючих національних питань.

Після того як він, мов губка воду, вбирав в себе величю науку соціалізму, революційний марксизм,—йому не раз ставало ясным, як мізерний був його попередній шлях одностороннього націоналізму, як не бачив він лісу за деревом, так і за його—величю справи визволення всього людства.

Тепер з доручення федерації більшовиків Америки їхав він до краю, щоб прилучитися до борні за працюючих і розкрити перед ними націоналістичну завісу.

Його партійними товаришами були Льова і Міро.

Льова, молодий хлопець, втік до Америки перед огидою рекрутчини. Тут, у Новім Світі, приставши до організації більшовиків, він головним чином проводив оригінальну пропагандистську роботу в своєму голярському офісі. В барбярні він ловився завше usługувати робітникам, інші колеги-майстри поважали його за це, бо їм завше було вигідніше usługувати панам, з яких вони діставали більш відсотків за роботу. І тут під звук ножниць і бритви він розводив „крамольні“ більшовицькі теорії перед клієнтами робітниками. Ті любили ходити до цього молодого анархіста, як прозивали його... І не один десяток за час перебування Льови в голярні йогошов с-під його бритви американськими „більшовиками“.

Тепер він їхав до Росії, яку покинув чотири роки тому.

В цей час йому не було ще й 22-х років.

Міро, француз з роду, син комунара, що загинув від диких катів на вулиці Роз'є біля Монсо, під час першого катування реакціонерами комунарів.

Мати хлопцем вивезла його до Америки. Тут він попав серед оточення російських робітників, вивчився не тільки мови, але пізнав і весь хід визвольного та соціалістичного руху в Росії.

Йому було зараз 48 літ, але він теж стояв перед товаришами, щоб і його пустили до Росії.

— Я садинокий, батько мій помер за першу Комуну, хай я помру за другу.

І от на пароплаві ця трійця була притчею во язицех інших пасажирів.

Стьопа, що завше тримавсь їх боку, був анархіст, так принаймні він себе рекомендував. Це була поважна, спокійна

людина, що завше мовчала і лише в часи великих суперечок своєю лаконичною лайкою до противної трійці заспокоював хвилювання суперечників.

На пароплаві до його чомусь всі ставились з великою пошаною, не гляючи на його грубість.

Але хоча він себе і вважав анархістом, одначе, він ніколи не виявляв у своїм розумінні безладних комбінацій в революційній тактиці, методах боротьби і мети їх, як виявляли інші його американсько-російські колеги.

Трійця вважала, що він випадково попав в список анархістів і всякий час намагалась виявити його остаточну соціалістично-революційну позицію та прилучити до свого кола.

V. РАДІО-ГРАМА.

— А все-ж поки-що їм не можна розкривати наших завдань,—лагідно говорив Міро, звертаючись більш до ліжка, ніж до Северина і Льова, що сиділи на ньому.—Треба все-таки їх остаточно виявити, а вірити взагалі не слід нікому до самої смерті...

—Та хто перечить тов. Міро,—одповів Северин,—здається ми досить вже упевнились, що їх цілком можна рахувати своїми і про це треба тільки попитати їх самих. Не забувайте лише, що нас надто мало, щоби виконати наші плани. А остання депеша, як бачите, говорить нам, що без Еми тут на пароплаві ми мало що зробимо, коли взяти під увагу, що серед місіонерів дуже добрий шпіонаж поміж самих себе...

— Так, так, Міро, боятися нічого,—упевняв того і Льова.

Розмова йшла в каюті Северина. Міро сидів на складному пароходовому стільчику біля столика, на якому були розложені різні папери, а Северин і Льова, за відсутністю стільців—на ліжкові.

Це було одно з їх інтимних засідань...

— Гм... Гаразд... Але доки не буде згоди, ні слова про депешу і основні завдання,—згодивсь Міро.

— Часу не будемо гаяти; Льова, піди поклич,—звернувся до того Северин.

Льова миттю зник з каюти. Міро тим часом зладив папери, поклав на полицку і почав мовчки набивати свою люльку.

Северин взявся за читання японського букваря.

За кілька хвилин в двері почувся стук, і на заклик Северина в купе увійшла Ема.

Вона трохи здивувалась присутності Міро... Вона зачервоніла і ніяково подивилась на Северина, мов питаючи: чому в наше інтимне особисте життя вводиш третю особу?

Але мов у відповідь на те, Міро пересів на ліжку і запрохав її сісти на його стілець.

Увійшов Стьопа, а потім Льова. Останні теж розмістились на ліжкові.

Хвилину була урочиста мовчанка. Ема, стримуючи хвилювання, важко дихала, а Стьопа поважно пихкав люльку і з цікавістю поглядав то на Ему, то на дзеркало проти ліжка, в якому відбивався Северин.

— Товаришу Стьопа і товаришко Ема—порушив, мовчанку Северин,—ми закликали вас сюди, щоби раз назавжди виявити ваше відношення до нас і покінчити з тим непорозумінням, що існує межі нашими і вашими поглядами... Ви знаєте нашу програму і поскільки за час подорожі вам цілком стала відомою наша позиція і тактика що до революції в Росії... За час подорожі і ми вас дізнались і бачили перелом у ваших переконаннях...

Тут Северин подививсь на Ему... Зараз ми вас рахуємо своїми... Час вимагає не розпорошення, а єднання сил, бо ворог надто сильний...

От, щоби роз'язати це—ми і закликали вас, аби потім більш ніколи не підіймати про це питання...

Северин скінчив і почав скручувати цигарку.

Ема і Стьопа мовчки дивились один на другого, мов питаючи—кому починати.

Товариші—порушила мовчанку Ема,—мушу вам признатися, що кілька часу вже я хтіла сама про це прохати, але я не зважувалась, тому що час від часу поверхово, незалежно від теперішніх моїх переконань і відречення від старої своєї школи,—иноді по інерції суперечу в де-яких випадках вам серед інших пасажирів... І я не раз себе ловила на тому... Це якась дивна внутрішня ніяковість перед не так давніми товаришами по партії... Але тепер я порішила назавжди пірвати з старим своїм і цілком прилучитися до вас, поскільки це не буде суперечити вашим рішенням...

Вона зачервонілась і змовкла. Стьопа де-який час мовчки пихкав своєю люлькою, але зміркувавши, що так він не розв'яже мовчанку, що знову запанувала, підвів схилену голову, вийняв люльку з рота, обвів всіх поглядом і промовив:

—Ех ви, чудаки! Чого вам ще треба? Одмовлення від назви анархіст? Для чого те? Наколи ви не вбачаєте в моїх поглядах і міркуваннях жадних протилежностей вашим міркуванням і переконанням,—чи ж не досить цього, щоби рахувати своїм?

Принаймні я так гадаю. І коли не кажу вам: прийміть мене в свої шереди, то лише тому, що не бачу в тім потреби... От приїдемо до Росії, побачимо самий терен боротьби і коли буде в тому потреба—тоді інша річ, а наколи цього вимагають обставини зараз, наколи зараз треба боротьби—я цілком у ваших шерегах... І Стьопа відкинувся спиною до стінки каюти й запихкав люлькою...

Северин поглянув на Міро, той хитнув толовою в знак згоди...

Льова аж підплигнув на ліжку, ляснув в долоні і весело гукнув! чудово! За такі речі на цім тижні поголю Ему аж два рази.

Всі усміхнулись.

Міро, покажите товаришам депешу, — звернувся Северин до того...

У Еми заблищали очі, а Стьопа перестав пихкати: обое слідкували за рухами Міро, котрий діставши папери і поклавши на коліна, почав порсатись у них. Нарешті він витягнув радіограму і подав її. Стьопа і Ема з цікавістю прийнялись за читання її.

Тим самим машинним шрифтом, що що-дня вивішувались радіо-звістки на пароплаві, в депеші було написано:

Пасіфік рейс Гонолулу—Йокогама.

Рембрандт. Міро Селар.

„Багажовані Рембрандті дванадцять кіп товару 174375582 грос 84300+5839647 дюжин наш багаж передати Токіо комісіонеру 54349—38530 грос в Сеул комісіонеру 47439+18003 склада Йокогами переслати Шанхай 208 паків 213649 фунт коконів—742256+20403 Калькута 1057041 фунтів 749956+друга—якість 33600193 грос. Телеграфуйте Чікаго.

Кріксон“.

Стьопа і Ема підвели від депеші голови і незрозуміло дивились на товаришів.

— Що... гадаєте втягнути нас в гешефти?—промовив Стьопа і загадково усміхнувся.

— Невже иншого виходу нема видістати коштів, як оце комісіонерство?—звернулась Ема до Міро і якось здивовано поглянула на Северина, на обличчі якого грала усмішка.

Міро мовчав і щось шукав у паперах... Потім витяг і подав Стьопі і Емі шматочок тоненького жовтого паперу...

Росшифровка,—коротко промовив Северин.

Ема нервово схопила папірець і обое знову накинлись читати.

Наспів писаним почерком на папірці було написано:

„З дванадцяти місіонерів, що їдуть на Рембрандті є один наш—Сегаль. Увійдіть в контакт; адреси товаришів: Токіо, вул. Сю-я-сі 15, Рудза; Сеул, вул. Лі-я 85, д-р Коя; Шанхай, Брод-Вей 114-Фучан і Суа-вен; Калькута, Брітан Род—35, Говід Рош. Лишайтеся Йокогами.

Кріксон“.

Ема подала папірець Міро. У неї сяли очі і вона часто дихала.

Міро так пихкнув люлькою, що повна каюта наповнилась димом, який прожогом почав втікати в відчинене віконце. Він потягнувся, що аж захрущало в ліктях, мов расправляючи заклаклі кістки до роботи...

— Чудово!—промовив він.—Ну, а далі?

— Це одна з останніх депеш,—промовив Северин. Весь час подорожі ми тримаємо контакт з Америкою по радіо і, як бачите, під виглядом комерційних справ. В Японії ми повинні заснувати осередок, що керував би соціалістичним (більшовицьким) рухом в Азії. Для зв'язку подано низку адрес товаришів в країнах, де в першу чергу треба розпочати роботу і зносити. В Росії наші товариші ведуть завзяту боротьбу, яка має конечну ціль захоплення влади. Буржуазія намагатиметься, доки існує західній терен, натиснути з боку Азії. Ми повинні не допустити цього і паралізувати удар в спину, а одночасно розвернути комуністичну пропаганду в Азійських краях, цих дійних коровах європейсько-американського імперіялізму. В Скандинавії теж організується такий осередок.

Наше завдання в Азії розвинути революційну акцію по цілому материку. До приїзду в Йокогаму треба виробити остаточно план роботи. Тут на пароплаві їде тов. Сегаль. Треба ввійти з ним у контакт. Вагу його участі кожен розуміє. Але треба обережно. Нема сумніву, що серед місіонерів є й шпики американського імперіялізму....

Северин передихнув.

— Ну, так у чім же справа?—запитала нетерпляче Ема.

— А от у чім.—продовжував Северин.—Цю справу повинна взяти на себе Ема... Треба все поставити в спосіб флірту....

Ема зачервоніла.

— Отже,—пояснив Северин,—це буде найбезпечніший початок для одводу очей другим місіонерам.... Як розпочати, це все, гадаю, не трудно вгадати.

— Звичайно,—розговорився мовчазний Стьопа.—Місіонери після обідньої кави сидять за газетами, шахматами в курильні. Підемо й ми. А Ема вже знатиме, що їй треба буде робити.

— Сьогодні вночі Сегаль мусить бути неодмінно або у мене, або у вас в каюті,—звернувся до Еми Северин...

Коли товариші покинули каюту, де лишався лише Міро і Северин, останні нашвидку закінчили переписування шифру, а після того, як і Міро вийшов, Северин взявся за початок вчення японської мови.

VI. СЕГАЛЬ.

Після полудневої кави товариші одинцями, а де-хто по двоє увіходили до смокінг-руму ¹⁾.

Серед густого тютюнового диму ледве можна було розглядіти американців. Де-які з них запально грали в доміно, шахмати, де-хто просто палив люльку, дивлячись на гру колег, а інші читали газети, що невичерпуючим запасом були приховані з „землі“ практичним завхозом пароплаву.

Ема і Стюпа протиснулись в середину залі до канапи, звідки найкраще можна було чути розмови присутніх. Вони теж взялись до читання газет.

Сивенький місіонер, той, що так завзято вчився російської мови, запрохав Северина на пару шахмат...

— О! На фронті разом з більшовиками роблять заколот і бешкети українці,—прочитав у газеті в голос один з Семів ²⁾.

— Що то за українці?—запитав Северина сивенький, беручи своїм конем Северинову пішку.

— Що їм треба?—протягнув він, поклавши взятую пішку в шуфлядку.

— А то, бачте, містер Грік, нація вроді айришів ³⁾ в Англії. Вони царизмом були зрусифіковані і територіяльно анексовані. А тепер у Революцію допомагають собі автономії чи незалежності... як от Ірландія в Англії.

— А чому ж вони тепер того домагаються в час війни? Хіба не можна почекати кінця її, доки буде знищено ворога?—знов запитав сивенький і скривився, побачивши, що Северин захопив своєю королевою і коня і гармату.

— Хто його зна,—усміхнувся Северин,—певно їм нема діла до війни, мовляв—раз нема царя, чому ж не даєте нам свободи... ну, от і роблять бешкет разом з більшовиками.

— А правда те, містер Северин,—звернувся до того той місіонер, що прочитав звістку,—що російські більшовики це просто злодюги і бандити, ходять нечесані з довгим волоссям, неміті, брудні, якісь страшні дикуни?

Де-які американці зацікавились, що відповідь на це рошен, ⁴⁾ і повернули голови в його бік...

— А як ви гадаєте?—звернувся Северин до того, хто запитав його,—чи я подібний на розбишаку, нечесану, брудну людину?

Той мовчав.

— Ну, от такі й більшовики.

Американці усміхнулись. Вони подумали, що рошен шуткує.

¹⁾ Курильня (по-англійськи).

²⁾ Дядя Сем—така алегорична назва американців.

³⁾ Ірландці.

⁴⁾ Росіянин.

— А страйк трамвайщиків у Фріско¹⁾ все триває і набирає все більших розмірів,—продовжував подавати з газет звістки все той же сухорлявий місіонер.—Газета сповіщає, що третій тиждень страйку дасть користь муніципалітету. Майор міста гадає, що трамвайова лінія Акційного Т-ва перейде до міста.

— Як ви гадаєте, що вийде з цього, містер Люк,—звернувся сухорлявий до мовчки сидячого на канапі джентльмена.

— Звичайно,—відповів той,—ті шість мільйонів, що заробляє Т-во, перейдуть у касу муніципалітету. Згідно контракткової умови оренди межи Містом і Т-вом, наколи трамвай не ходитиме три тижні по яким-би то не було обставинам,—город має право забрати лінію в свої руки.

— А як ви гадаєте, колеги,—звернувся до них молодий місіонер, що цілий час мовчазно читав газети, — наколи лінія перейде до міста, чи виграють робітники, чи поліпшає їх становище?

— Чому ні, містер Сегаль,—відповів тому Люк, адже ж робітники будуть робити вісім годин одразу, як вони того домагаються, а не з перервами, як тепер було.

Емігранти повернули голови в бік того американця, до якого відносилося ім'я Сегаль.

Бездоганне убрання, вихолене обличчя, огрядна здорова фігура Сегалья надавали йому вигляд швидче фабриканта, ніж робітника...

Так майнуло в думках де-яких товаришів росіян. Лише його розумно-замислений позір був контрастом тупим безмисним позірам його колег.

Сегаль хвилину помовчав на відповідь колеги, а потім неуважно перелистуючи газету кинув у бік Люка:—Та воно то так, одначе все ж будуть робити вісім годин і діставати тих самих долара і п'ятнадцять центів на добу... Доля їх навряд чи поліпшає...

— А хіба місто заінтересоване, щоби відібрати трамвай від Акційного Товариства?—запитала Ема, звертаючись до Сегалья?

— Бачите, місс,—промовив Сегаль, відкладаючи на бік газету,—Акційне Т-во прстягом дев'яти років дуже конкурує з містом. Тодішній майор Фріско дозволив Т-ву прокласти лінію трамвая поруч муніципальної і Т-во, збудувавши кращі трамваї, утворивши ліпші умовини для пасажирів, цілком відбиває публіку од муніципальних трамваїв. Ну, ясно—місто й заінтересоване взяти трамвай в свої руки. А цей випадок зі страйком дає йому де-які шанси до того.

— А то, без допомоги міста, хіба страйк так довго тягнувся б?—вставив Люк.

— Як-то?—зацікавилась Ема.

1) Сан-Франціско.

— І так буває, — усміхаючись відповів Емі Сегаль, — наколи страйкарі вийдуть за межі публичної пристойности і спокою, муніципалітет ріжними засобами примусить їх до роботи... А в данім разі місто зацікавлене в страйку, майор не звертає уваги ні на публічні бої бастуючих з страйкбрехерами, від чого останніх везуть до цвинтарю, ні на напад на трамвайні вагони.... Іноді сама поліція допомага...

— А робітники певне міркують, от де добрий майор, — іронічно вставила Ема.

— Так... всяко думають, — двозначно відповів Сегаль.

— А от в Чикаго, так за два дні задавлено страйк. Там майор міста не забарився прислати кінних, і ті швидко упоралися з страйкарями — піддержувала розмову Ема з Сегалем...

— Хм... Мабуть Чиказьський муніципалітет не так був зацікавлений в страйкові, як Сан-Франціський, — відповів Сегаль, разгортаючи другу газету.

— А ви з Чикаго? — запитав він Ему.

— Еге! А ви з Нью-Йорку?

Межи Сегалем і Емою зайшла розмова про Нью-Йорк, Чикаго і взагалі всю Америку.

Інші американці теж встрявали в розмову, але Ема більш говорила до Сегалю. Місіонери відразу відчули ігнорацію до себе і з заздрістю поглядали на спокійного Сегалю, яким так зацікавилась гарненька кучерява міс „рошен“.

Стьопа, Северин і Льова поволі покинули смокінг-рум.

Сегаль і Ема ще довго суперечили між собою з-за якогось музею в Джерсі. Врешті Сегаль запропонував вийти на палубу дивитись на красоти заходу.

— Природа зближає людей, а то ще тут посваримось з першого разу, — додав він, ідучи слідом за Емою до виходу.

На палубі вони вибрали найкраще місце і довго сиділи, гляючи на червоно-бурий захід і перекидаючись окремими фразами.

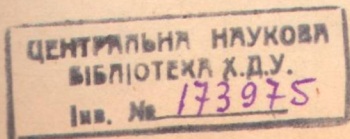
Вночі, коли всі поснуть, Сегаль буде у мене в купе, — сповістила Ема Северину. Межи місіонерами їде два спеціалісти по шпигунських справах, тому треба бути обережними. Ми так і порішили, що Сегаль буде до мене залицятись. Так треба про людське око.

— Ну і бісів містер Сегаль! — підморгував за вечерею колегам сивенький місіонер... Бач яку гарненьку емігрантку підчепив! Біг-ме я заздрю йому...

Місіонери реготали і мовчазно їли бівштекси. Сегаль теж хитро усміхався і підморгував сивенькому.

Вночі, лягаючи спати, сивенький, який мешкав в одній каюті з Сегалем, подививсь на порожнє ліжко того, — загадково кивнув головою і, натягаючи на себе ковдру, голосно промовив:

— От так Сегаль. І випаде ж щастя.

ОЛ. ДОНЧЕНКО.

ЗЕЛЕНЕ БОЛОТО.

(ПОЕМА)

Мерехтінням, мерехтінням,
Сизим куревом весни
Кинув людям—тіням
Сни.

Кинув людям—тіням
В болото, в баговіння.
Манівцями, дорогами
З перемогою
День.

Ой, багато, багато
На свято
Йде;

Ой багато, брате,
Пісень гуде.

Кришталево далеке узгірря
Хтось чесав золотим гребінцем,
Допрядало свій дим надвечірря,
Ніби стомлене чаром лице.

Билось сердце в житах перепелкою,
Колисало, як сон, позолоту.
Мов утома з шарлату виделку
Застромила в стіжок околоту.

За шляхами криваві коралі
Розгубила на заході ватра.
Ночі, ночі лани чекали
І світанку осяйного завтра.

Ворушились віконця червоні
В убогих селянських хатинах,
Мов терли очі долонями,
Як перед сном дитина.
Дихала теплим житом
Тиха липнева ніч,
Сіяла з синього сита
Дріт золотавий у вічі.

Нивами, перелогами
Сиза пара голубів;
Ні, не маю вже змоги
Мовчати тобі.

Нитками золотистими
Наші зіниці сплелись,
Повну шию намисто
Гне до землі.
Ні, не маю вже змоги,
Пісне моя,
Хочеш—спільними дорогами
Підем—ти і я...

В місто шумливе,
До електро-машин,
Кинем на згадку нивам
Зелений дим.

Зазімовились очі—
Слово шелеснуло: годі...
... Ні, вона не хоче
Кудись сьогодні.

Будувати будем
Церкву червону,
А що скажуть люди
Про мене вдома?
Не було ще такого,
Як ти кажеш, ніколи...
А покину ж на кого
Матусю й поле?
А на кого ж я кину
Овечок, корівку?
Ні, коханий, єдиний,
Ніколи, до віку!..—

Слова, мов сокира,
Врубалися в груди,
Та хіба вільні крила
Орел забуде?

— Прощай, іду я
І не вернуся,
Нехай цілує
Тебе матуся,
Нехай голубить, в губи цілує,
Хай очі сяють їй променисто—
Прощай, іду я
Від тебе в місто.
Не можу бути, не можу,
В зеленім болоті,

Спомин душу трівожить
Про безнадійне: „годі“.

— —

Вітер хлюпає на ниві,
Стеле плисом, оксамитом,
Гублять маки сміхотливі
Цвіт між буйним житом.
Йду самотньо між хлібами...
Тиша. Втома. Спить тривога.
В далечинь біжить дорога
З телеграфними стовпами.

Вітер курявий і спека;
Прилива до мізку кров.
Швидче! Мріє вже здалека
Місто з банями церков!

Зелені, блакитні бані
Величньо на сонці сплять...
Попи й дяки п'яні
Вночі—до дівчат.
За бороду бога
Смикає коммол,
Тягне старого
З неба до долу...

— —

Наближують захід ворони,
Вартують когось димарі.
Розхрістане місто канони
Складає вечірній зорі.
І хтось невідомий проходить
По вулицях кроком важким,
Здається: здрігнулись заводи
Карнизів хитанням п'янким.
Вечірні червоні канони,
Заводів німі тропарі,
Ой, хто заховає, схороне
Вінчальне моління зорі?..
Хтось прихилився так близько, близько,
Хтось ніжно до мене звик.
... Огневі розгублює бризки
В вечірній тиші паровик.
Дзвінко, чітко сонний тротуар
На рахівниці кидає мій крок
... Від ріллі в степу білий пар,
В садках в селі вишневий сок...
На рахівниці тротуар: цок, цок, цок...
Над будинками, над заводами,
Місяць—мідний гак...
(Шкода, шкода мені,
Що все скоїлось так.)
І снує, снує в вікно
Якісь дивовижні мережі,
Це було так давно-давно,
А спомин і досі бентежить...
Хтось прихилився близько-близько,
Хтось ніжно до мене звик...
— В темряві червоні бризки
Губить, губить стихаючи паровик...

Травень 1923.

Д. М. ЗАГУЛ.

ГІМН—ПРОКЛАМАЦІЯ.

Благословенний піт!
Благословенний труд!
Благословенна рука
трудівника!

В поті обличчя здобувається хліб,—
(надії не дадуть).

Прилипла ти до праці,
як той поліп,
людино,—

Хто цього не бачить, той осліп,
хто цього не знає,—
хай згине!

Селянинне!

Цупко чіпляйся чепіг,
не шкодуй ні рук, ні ніг,
працюй на себе і працюй на всіх!
Як тільки злізе останній сніг,
висушить сонце болото,—
виходь на переліг,
на роботу!

Не шкодуй ні м'язів, ні поту!
Благословенний плуг і коса!
І вчасна на полі роса!
Молот і серп і плуг—
наш приятель-друг!
Ори і сій!
І жди дощу з гори,
повний надій на сторицю—
матимеш жито-пшеницю!

Вставай до сходу сонця,
обходь свій двір,
дивися, як блідне огонь сузір'я,
погоду вгадуй і мірь!
Дивися: кільчиться, сходить
твое зерно—

І вірь,

що вродить воно—
не тільки твоїй рідні,
не тільки для твого дому
і більше нікому—
ні!

плід матері-землі
для всіх!

Не ти його кільчив, а сонце й дощ!

Не ти зогрівав його—

праця—тільки й твого!

Хай не зменшається сила

могутнього плеча,

щоб доля на поле твоє не носила

вогню й меча!

Доглядай добра землі!

Ти вартовий, ти робітник, ти не пан.

Хай зникне з голови твоєї

власницький дурман!

Хто має більше, ніж треба,—

грабіжник.

Хто иншим не дає, голодним, а для себе,—

той убивця!

В'яжи, молоти свій сніп!

В поті лица здобувається хліб.

Прилипни до праці, як той поліп,

людино!

Будь не рабом!

Громадянином будь!

Благословенна рука

робітника і рільника!

Благословенний піт!

Благословенний труд!

Хай буде наша трійця свята:

Праця, любов і знання!

Іхнє єднання—

наша мета.

П. ТИЧИНА.

ВІТЕР З УКРАЇНИ.

Миколі Хвильовому.

Нікого так я не люблю,
Як вітра вітровіння.
Чортів вітер! Проклятий вітер!

Він замахнеться раз—
рев! свист! кружіння!
і вже в гаю торішній лист,
як чортове насіння...

Або: упнеться в грузлю ріллю,
піддасть вагонам волі—
ух як стремлять вони по рельсах,
аж нагинаються тополі!..

Чортів вітер! Проклятий вітер!
Сидить в Бенгалії Рабіндранат:
нема бунтарства в нас: людина з глини.—
Регоче вітер з України,
вітер з України!

Кріз шкельця Захід мов з-за ґрат:
То похід звіря, звіря чи людини?—
Регоче вітер з України,
вітер з України!

Чортів вітер! Проклятий вітер!
Він корчувату голову з Дніпра:
не ждїть, пани, добра:
даремна гра!

Ах,
Нікого так я не люблю,
Як вітра вітровіння,
його шляхи, його боління,
і землю,
землю свою.

ГНАТ ХОТКЕВИЧ.

ДАРАБОВ.

Береги Черемоша ворушили ся: усе керманичівське населенє висипало до ріки, і стукіт сокир розлягаєть ся в повітря, переплітаючи ся з характерним гуцульским плавачковим. „О-о! О-о!“ Завтра довгождання повінь, кінчут дараби.

От давно, ще весною певне збита дараба. Єла си вже псувати, бо розсихаєть ся повязанє. Її тручють у воду по двох пільгах, але щось не йде: і позаростало і пов'їдало си.

— Боже помогай.

— Гєкувать за Боже слово. Най і вам Бог помагаєт.

Душ шість вовтузять ся коло дараби, але гляба струтити: лиш тріщить, а не посуваєть ся ні на цаль. Де ж: ціла талба на березі та ще й від весни.

— Відей пільги сухі,—догадався хтось.

Найблизший до ріки зняв кресаню зачернув нев води і почав бризкати на дарабу. Другий бив по воді цапінов, підіймаючи дощ бризків, просвітлених сонцем. Дараба була суха і всисала в себе воду, як губка.

Потім знов узяли ся за кіле, і уперлися плечьми й під командний крик „Го-о!“—разом наперли. Знехотя, скриплючи усіма сугавами, здвинула ся дараба з місця, єла си подавати, але помалічку дуже.

Тимофій несе молоду вільху на плечьох. Здоровенний, мов смерека, незграбний і невковирний хлопище. Бачив я його пару разів ще тогид, а се от тепер учора—на відпусті, дивлюсь—у ростіцкому кожусі.

— Шо се ви ростіцкий кіптар убрали?—питаю.

— А віддав-сми си у Ростокі,—жартує Тимофій.

— Давно?

— Та вже буде зо три тижні.

— А за кого?

— За цесу молодицу.

Від редакції. „Гуцульські образки“ Гн. Хоткевича вміщено редакцією без ніяких змін, з метою зберегти стиль автора й характер оповідання.

За Тимофієм шпетненько виступала гарна молодиця, поблискуючи не дуже невинними очима, і усміхалася.

Отсей Тимофій ніс тепер вільху на кіле. Цибатий, здоровенний, сегав ногами по шєжневи, як бузьок.

— Тимофійку, Бог би ті здоровечька примножив. Помози, браччіку.

Тимофій зупиняєть ся на хвильку, потім легким рухом скидає дерево з плеча і підходить до дараби. Відмовити в помочі, коли аж уже просять—се не в звичаях керманичівських. Поправив ремінь, узяв кіл і став, підваживши.

— О, тепер то вже певно піде!—зажартував я, натякаючи на силу Тимофія.

— Та то шє ни знати.

Але справді: чи то Тимофій так добре наляг, чи то троха змочили ся пільги, але талба пішла тепер ліпше. За дружнім потиском, під звичний крик: „О—о“, яким повні сьогондї береги Черемоша, сунула ся, скриплючи, й скоро плюснула в воду. Місце глибоке, хвилі рвуть—і от уже дрожить, от уже готова нестися, от уже запаморочена, охоплена. Але борзо перекинув оден з гуцулів цвайку, просилили ків. Уже закидають камінєм

Тимофій знов узяв свою вільху на плечі, пішов. По дорозі замахнувся ударити стару жидівку, що йшла мимо, а та погрозила йому кулаком.

— Но-но! Тепер шяндарі близько.

— А що ми жандар изробит? За жида, каут люде, грїханама.

Я йду з Тимофієм. Він притишує кроки, бо би инакше хїба бічи за ним довелося.

— Кіле хочете робити?

— А кіле.

— Коли мете йти?

— Та завтра.

— Рано?

— Ой рано!

— А як?

— Та відев о семій вже тра рушати. А шо—до міста хтіли-бесте?

„До міста“—се означає до Вижниці. Бо то треба знати. Як фірман говорить „до міста“, се буде Косів; троха нижче по Черемошу, де судовий повіт Кути, „до міста“ то буде власне до Кут, ну а от в устах керманича місто—се Вижниця. До неї йдуть усі дараби, се пункт, звідки потім уся гуцулія вертає домів по-через верхи. Тут побирають усі гроші, бо в Вижниці сидять ті жиди, що тримають сплави; тут же ті гроші пропиваються і то часом до грейцара, звідси вивозиться уся „культура“—оті „дзигарі“ передпотопові, оті магнесові „сцизорики“, оті чудернацькі „анзихкарти“, що втикаються потім за образи і бачиш нараз в гуцульській хаті обіч суворого

чорного лица Миколая французську кокоту в більш ніж легко-миснім костюмі.

Умовляюся з Тимофієм, що „паду“ завтра на його дарабу. Міні справді давно вже хотілося спробувати їзди дарабов: то ж так красиво мусить виглядати, коли поміж зелено-темними верхами швидко летить вузонька зграбна дараба, увихаючися межи камінем, а напереді гуцул мов граєть ся довжелезною важкою кермою. Бистрий, дужий, далекоокий він мов родився для сеї роботи. Справді, гуцул не знає упертої витревалости, він усе бере з налету, мов яструб. Волить весь висилитися відразу ніж крок за кроком чогось добувати ся. Дикун.

В дороблюванню, в накопичуванню дрібних фактів, в досяганню за помічу мурашиної праці є щось з машиновости сучасного віку, безіндивідуального, загальникового. А гуцул—дикий індивідуаліст, і волить напружити ся, з'їсти одразу всю свою силу, аби потім, вивернувши черево, здобувати утрачене. І дараба як не мож ліпше відповідає сій вдачі гуцула. За одень день, переїхавши „до міста“, гуцул витратить стільки енергії, стільки мускульної сили, що дійсно відтак мусить надолужати тижнями.

І потім ся небезпека, ся потреба напруження, гостре чуття всіма змислами, чуття знов так само гвалтовного і одноразового. Щоб в критичну хвилину не стратити духа, щоби бути готовим кожду мить на якусь несподіванку і уміти на неї реагувати.

— Дараба—се переділи душа—каже гуцул.—Ік невіхаєш —одну половицу душі на цим свікі маєш. а другу на тим.

Отже, цілком природно, що людині, котра побувала в такій метафізичній ситуації, вільно відтак трошка довше посидіти в коршмі, а сіно скосити лиш коло хати, а у верьху наймити.

О сімій рано я вже над Черемошем. Черемош сонний і тихий. Журкотить то там то там коло каміня, плюскають ся хвилі коло кашищ, але ріка мов дрімає, злегка дріжучи на вільніших плесах. Сідаю на камени близько-близько води—і одразу зачаровує мене чарівниця-ріка. Ще ніжить ся в пів-сні, як красавиця в білому ліжку; ще лежать довгі синяві тіни від прибережних вілх. Тихо світить ся і звучить ранок. Звідкись прилинув розкішний запах трав. Могутнім луком пролетів дококола голови заблуканий ранний чміль. І ростуть, ростуть крила, якась невиразна, може неістнуюча навіть мельодия кріпне, десь в душі, а уста півроскриваються, як би похлинути, вібрати в себе хотів, всіма п'ятьма змислами охопити сю непонятну красу. Що на мене впливає? Що ж отсе легким д्रोшем переходить від стіп до голови? Що підперає під груди, мов би заплакати хотілося, розкрити обійма й шепотіти, і потім молитись, упавши на коліна та застигнувши в благоговійній екстазі?

Боже Краси! Ти, всюдасущий, великий однак і в дрібній пісчиночці пустині, і в чинах могутного духа, і в русі руки прекрасної жінчини, і в тоскнім поклику далеких дзвонів! Ти, що чаруєш і велиш поклонятись собі на кождім місці землі і неба і вселенної! Ти, що приходиш, свавільний, іде-же хочеш, що показуєш своє променисте лице з лахманів базарної голоти, з ассирійських румовищ, з гидотних подій гріха і з забутої луки готичького будинку. Ти, що в морях так само свобідно купаєшся, як в найтихшім джерельці лісовім, що сяєш дьяментами в крилі метелика і в зірці невідомій, умершій на небозводі перед ранком—Ти! Ти, вічний, всемогутний, раб і владика, ніжний як сльоза печалі, і гнівний, мов вибухший вулкан—да приїдет царствіє Твоє і да будет в нім воля Твоя!

Простеляється берегами чийсь омофор; разом зі струями ріки тече щось, прекрасне і усьміхненне, припливає он-звідтам, з тих далеких голубих гір, само голубе, і прозорчисте і сьвяте. Став би, розскрив серце і купався би, як в сонечних променях, як в ласці любимої людини, як в звуках прекрасної музики.

Он купа хлопчиків стягають платви до купи на будучу дарабу. Удають дорослих: спльовують крізь зуби сикаючи, так само недбалим рухом поправляють крисаньки на головах, повагом, хитаючися в толубі, ідуть—і сьмішно так дивитися на сих людей в міньятурі. От оден замість, зарубавше сокиру, тягти кльоц до місця, сів на нього верхи і бовтає по обох боках ногами, покрикує як на коня. А другий, кинувши своє діло, забрів аж по пояс у воду і хоче вивернути товариша. І регочуть оба, аж Черемош будиться.

Он виходять над берег керманичі. То оден, то другий. Чухаються, поглядають на сонце і знов вертають т'хатам кому близько. А як ні, то сідають або лягають на березі, щось говорять. Потім устане який, цюкне щось на дарабі—от так собі, як маляр пендзлем по викинченій картині—і знов лягає у холодку.

— Фатуру маєш?

— А сночі ще Мошко дав.

— Кіко везеш?

— Шіздесекь і штири.

То є шістдєсять і чотири „кубіки“. Я завше лиш широко отворяв очі і безрадно, тупо розводив руками, приглядаючися до якої степені цинічно хазяїни-жиди обшахровують гуцула керманича на кождім, буквально на кождім кроці. Се щось таке попросту незрозуміле по своїй нахабности, що дійсно чоловік стає, мов дурний перед тим огромом. Мілліони, буквально мілліони зароблених, криваво зароблених гроший переходять непомітним, невловимим шляхом в кишені паразитів, а з того воздвигаються по містах жидівські камениці, товсті

жидівки їдуть „до Карлсбаду і Марієнбаду“, а гуцул — от сидить на березі, витягає букату кулеші, їсть, ховаючи свою „фатуру“ за ремінь. В тій „фатурі“ стоїть шісдесят і штири, а в дійсности дараба може удвоє більша. Всі части кубіка, хоч би їх було 0,99—відкидаються. З гуцула беруть на йкус дідцю „кранкасу“, з котрої ніхто ніколи не мав помочи ані на грейцар; з гуцула відтягають за все, а потім, як прийде до рахунку, попросту дають йому половину грошей, а як не хоче брати, кидають йому „фатуру“ в очі з плюгавою лайкою і кажуть їти брати гроші де-інде. І так з дня на день, з року на рік от уже пів-століття. А розіб'ється дараба—сам винен, утонув—сам винен, взяли тобі кльоци пів-города—сам винен. Все, кожду дрібничку, кождий крок гуцула уміє виссати павук, наливається кров'ю і відпадає потім, переїздить десь до міста: „я потшебує дзеці учиць“, учить на те, аби були ще ліпшими п'явками, ніж їх тато. І ніколи нічого для того народа, з котрого жив! Ні одного Грейцара на якусь інституцію, ні дрібочки серця. Гуцул-хлоп, свиня, мармула, паскуда і не сьміє прийти на ганок, коли жид визискувач уже вибудував собі будинок з ганком. Хтось доглядає там душу в гуцулі, поезію, нужду, потребу осьвіти; експльоататор жид бачить лиш матерьял для визиску, бездушний інвентар, брудне patzędzie грасу, котре треба зужиткувати до останку, а потім обгадивши, викинути й забути о нім в гляданю нового.

І коли приходять всі ті тисячі фактів до голови, коли стане перед тобою все те в великім історичнім масштабі—темніють і осувають ся гори, мрякою застиляєть ся небо, мутним стає сребро Черемоша, і Бог Краси ховає засмучене своє лице за великий зелізний кайдан народний.

Сема година давно вже минула. Я так гадаю, що повинна вже бути дев'ята—а над Черемошем все ще нема життя, все ще бродять мов без ціли поодинокі постаті гуцулів.

— Що це нема повени? Може й не буде?

— А чьому би не була? Буде.

— Та коли ж вона буде? Сема давно вже минула.

— Вода приходит ид'нам коло десетої.

Тоді я лиш зрозумів, що Тимофій попросту не орієнтував ся в годинах. Умів лаяти ся по-волоськи, умів хапати дівок, щоб пищали, умів ще багато річей, але дзигаркове лице завше було для него темним і загадковим і він дивився в нього, як корова. О зміні годин і о їх порядку не мав найменшого поняття, тому ляпнув міні першу ліпшу цифру, котра прийшла йому на ум, не пеключи міні о наслідках. А що сам точно знав коли ме йти повинь, видко було з його відсутности: от скільки виглядаю—Тимофія нема.

Знов сідаю на камени, очі любовно ходять по всім що доокола. Велетні гір оступили долинку, мов у горсточці її тримають. Змія Черемоша повилася далеко далеко й срібною

лускою тремтить до сонця і в близьких каменях хлюпотить. На високій царинці дві молодіці скидують з островениць сіно й розтріпують блідо-зелені його шматки під промені горячі. І чути аж сюда дзвінки їх голоси, скочують ся брешащими струмками в долину і грають ся зі сріблом Черемоша.

Але от... мов здрігнуло ся щось по-над рікою. Якась струя невидима проленула, іскра якась десь народила ся і згасла, але вість о ній перелітає от якимись незрозумілими шляхами по-над оба береги—і сколихує сонність. Десь біжить уже хтось, підіймають ся дрімлючі у холодочку постаті, скорше цюкає запізнена сокира, і Бог зна звідки виповзають над Черемош постаті керманичів. Зі шварями, з кілем і вічною нерозлучницею „дорнйнков“.

Надходить повінь!

Серединою Черемоша просверлюєть ся сіра струя. Вона росте й ширить ся і скоро займає всю ширину ріки. Вода стає каламітною, уже несуть ся тріски, поблискуючи білими своїми черевцями, плине всяке берегове сміття. Он зірвався перший ковбок: десь лежав коло води близько і мов чекав лиш на перший поклик—росхитався й пішов.

Що-хвиля вода стає все більш і більш каламітною, брудні кімьяхи перевалюють ся через каміне і ростуть невпинно.

Ще якихось п'ять-десять хвилин і повінь прийшла!

Ріка стала грізною. Там, де ще так недавно ніжно шелемкотили прозорі і делікатні струмочки між камінем — рветься тепер через верх руда масса і біснуєть ся й клекотить. Уже виросла дивно, уже покрила найвище каміне, а ще росте на очах, і росте рев і злість, і шал якийсь приходить.

І берегами росте суєта й тривога. Нараз все ожило. Мов над Нілем візбравшим. Стежкою з гори збігає гуцул з важеною кермою на плечах і кричить. На готових уже дарабах перебігають то туди то сюди люде, борзо щось роблять і перегукують ся.

— Продубелтуй, Ива', перенну талбу-у!

— Нічьо-нічьо!

От проскочила вже перша дараба. Жібыївска. Ревнимим і допитливим поглядом супроводить її сотня очей по обох боках Черемоша, а вона летить серед погускних, мов чир, болванів, серед перехрестних мощних криків.

— Попусти швару, Васи'! Швару-у!...

— Ни тручей, я тї кау! Мой. Я те навчу тручети!

— А дзьобню де-с погів, ти?

— На сохари.

І заварило ся, заворушило ся все над Черемошем. Там відчалює якась дараба, там біжить хтось з домашних, несучи страву, там плаче хлопчина, що не хочать його брати „у місто“. Крик, суєтня, дзвони сокир і те оригінальне, плавачівське:

„Е-о!.. О е!.. Е-о!..“

Я скочив на свою дарабу. Маріка, жінка Тимофієва, так і спала тут, на двох ковбчіках. Миколай, властитель дараби, і Тимофій щось кінчали, порозуміваючи ся без слів. Жінка Миколаєва он перелазить через ворине з бесагами—теж іде до міста.

Дараба стояла на глибокім і то ще передом на воду: варт лиш було відв'язати швару—сама піде. Миколай став на передню керму, Тимофій на березі відплутував швару.

— Пускати?

— Пускай.

Швара ляснула, звившися, на ковбки, дараба рвонула ся вперед, аж ледве Тимофій скочив. Миколай сильно б'є вириваючи ся на струнку—а я стою мов очманілий, не знаючи що зо мною робить ся.

Весь сьвіт зачав крутитися доокола мене! В якімось дивнім танці переплутували ся знайомі контури гір, і я не міг пізнати де що стоїть. Церква опинила ся нараз по праву руку від мене, Заріче танцювало десь зліва, потім в одну хвилю перемінили ся місцями, гори почали кудись усувати ся взад, під ногами клекотіла вода, а ковбки греміли і перебірали ся, на каміню, як клявіші, так що трудно було стояти і утримувати рівновагу. Взагалі щось надзвичайне й незрозуміле, аж хочеть ся скочити на тверду знайому землю і віднайти себе, віднайти центр, якусь певну точку, де око могло би зупинити ся.

Потім поволи все якось приходить до рівноваги. Я зрозумів нарешті, що гори стоять на місци, а то дараба танцює й несець ся по хвилях. Певною точкою, на котрій можна було оперти око, були от керманичі, жінки їх, сама дараба. Я глибоко зітхнув і поринув весь в відбіране нових, дивовижних вражень.

Тимофій мочить кіле: то ворожка якась керманичівська—кіле не може бути сухе. Миколай, виплівши на широке місце, підвисшує столец, вбиваючи клинчик. Молодиці лаштують своє фанте на сохарах, причім Маріка, турбуючи ся о своє лудіне, що хвилі знов і знов підбігає до сохара та поправляє: все їй здаєть ся, що то кожух якось не так висить, то на чоботи вода бризкає, то що сохар не міцно стоїть і готов повалити ся. А як, сидючи на ковбках, не догледіла і замочила кінець запаски у воду—бідканю не було кінця.

— Та ви розстеліт по ковбку, то воно вісхне,—радить Параска.

— Йой матіночко почорнієт, бигме почьорнієт.

— То ек би чим инчим умочив, то би ретенно почьорніло.

Се Тимофій відзиваєть ся. І усі його жарти завше такі, невковирні, як і сам він невковирний якийсь. Голос має такий, що коли б жиди під Єрихоном мали подібні труби, то би повалили стіни кріпости з двох раз. Нікого не мине на березі, щоби не лягнути дотепом, щоби взагалі чим-будь не зачепити. Навіть дівча мале, що збирає тріски по берегу.

— Ей ти, дурлепо! Я ще маю скегнути тобі тоту, що стегаєт си та покласти жеребец!

І регоче сам із себе. А як регоче, то голос ще довго дуднить, калатаючи ся об гір убоча, поки не згине в шумі збаламученого Черемоша.

Повертаючи кермою, в трудних місцях задирає одну ногу, і тоді стає подібним до величезного бузька.

Невковирний, дійсно невковирний якийсь. Та й не диво: геді у него не було, а неня по-межи люде валѣла си та й напратала їх петьох від ріжних батьків: дві донці та синів трох. Росло то все як бурьян на толоці, бурешку по городах крало, часом фантину йку з вориня пощастило стягти. От і повиростало.

Але все инше, мабуть, в порядку у цього Тимофія, бо от Маріка все якось ненароком то плечем зачепить чоловіка, то кине якимсь словом. Упруга, здорова, жадна житя гірська красавиця грає кожною жилкою і, мабуть, не дуже перебірає самцем.

Тимофій підсів до жінки і морскає її по виду долонею.

— Не знаю, що то си стало, що суда гладка, а суда— о!—і веде шаршавою долонею вверх по лиці, зачіпаючи за ніс.—Але я буду йкось направети, щоб і суда була така сама.

Маріка відбиваєть ся і шурхає чоловіка під бік. Він її, вона знов його. Він перекинув її собі на ліву руку і щось почав шепотіти на вухо. Вона лежала, випнувши ся і слухала того шептання, а вся поза і безвладність упругих гнучких членів говорили, що часто мабуть отак лежала ця Маріка на мужеських руках і слухала шептів.

Друга пара, Миколай з Парасков—се вже инші люде. Статочні солідні газди. Молоді ще, але якась певність рухів і світогляду, якась порядність показуєть ся з них. Миколай певно знає собі ціну.

Мабуть все, за що лишь береть ся, виходить як слід, за порядком, по розумови; мабуть має довіре у всіх людей з котрими лиш сходить ся, і поволи приходить до маєтку. І жінку собі під пару знайшов: тихо ласкава, любовно стежить за своїм Миколайком розумними очима, і щирим другом і вірним товаришем буде йому назавше. Гарний і чистий союз.

А гори за горами виринають з невідомої далені, одна краща другої, одна другої яснійша. Що хвилі мінять ся краєвиди. що хвилі нове захопленє, нова радість заволодіває душею. Танець гір під чарівним змахом невидимого жезла в шумі Черемоша й піні гребенів.

Тимофій все ж зрозумів нарешті, що занадто, мабуть багато бавиться з жінков. Пішов, узяв у Миколая передню керму. Широко почав замахувати, неначе стараючи ся відробити дармуване. Вигляд його і без того комічно серйозний,

що хвилі ставав ще серйознішим. Як же—перед веде! Мабуть наближало ся якесь небезпечне місце, бо ось Тимофій підкотив холошні, а нам велів переходити на передну талбу та сокотити ноги.

Маріка каприсувала.

— Аби мнов гоцкало—волю тут бути.

— Ти!—крикнув Тимофій.—Кажу тобі зда йди! Не вмієш дарабов ходити, то слухай.

А Маріка перекривляла:

— І-га! Не вмію. Диви си їк файно ходжу,—і вихиляючися гнучким станом, як змійка, почала ходити по дарабі, кокетливо ховзаючи ногами.

— А я ті кажу зда йди! Ти хочеш з водов жертувати? Дідько би ногу вхопив та й вже.

Пішла на передну талбу, але забула кожух на ковбчику.

— Та взми кожух, бо те хвороба западе!

Але за хвилину минулися жарги Марійці. Ковбки затуркотили по каміню, вода з-поміж них почала бризкати вище зросту чоловіка. Десь близько впереді ревло.

— Сокотіт си! Кашиця!, що сили крикнув Тимофій.

Дарабу кидає з каміня на камінь і здавало ся що хвилі!—що вона от-от розірветь ся. Вода реве, а все біжить перед очей з шаленою бистротою.

Як стіна виросла перед нами кашиця. Дараба несеть ся прямо на неї. Душа завмерла. Я глянув на Тимофія. Він, червоний, напружений навалював ся цілим тілом на керму, широко роззявивши рот, мов хотів пожерти когось. Але соломинкою здавала ся важка керма на могутних хвилях, і дараба летіла на кашицю.

Як муха перелетів Миколай з задної талби на передну, ухопився за керму, і ще може встиг два рази ударити разом з Тимофієм, як дараба бевхнула з цілою силою в кашицю, але—на спасінє наше—не передом, а боком. Ми всі попадали, хтось із жінок крикнув. Хвіст дараби завернуло, grimнуло ним так, що вся талба збила ся в кочілце, задна керма хруснула, мов трісочка, поломився й столец, а ковбки, наче подавлені змії, повзли безладно і повагом через каміне.

Всі були бліді. Справді, удар ся дараба передом—її би розкололо на двоє, а все що на ній помісили би ковбки на кашу.

Як завше всі необзнайомлені люде, я був несвідомий небезпеки і почав бігати дарабою аби урятувати хоч кавалок задної керми, але Тимофій заревів на мене як віл:

— Стійте на місци! Я ни позволею!

Я став і тогди лиш помітив, що вся задна талба ростріпана і ковбки танцюють безладно, переволікаючи ся через каміне, налазючи один на другий і штовхаючи ся. Іти по них було річю немислимою. Але ще на тому не був кінець,

бо що-йно відійшли ми від кашиці, як дараба злізла на якусь здоровенну камінюку і вся перекинула ся, понираючи половиною у воду. Тимофій аж сплюнув.

— Мой! А я ще хтів по-через него йти.

— Добрі би ми були—тільки й сказав Миколай.

Тимофій почав пояснювати.

— Та ек завидів, шо суда струнка добра, та їк узев махати, їк узев...

Потім накинувся на жинку.

— А що? Тепер знаєш ек дарабов ходити? Знаєш? і звертав ся до мене.—А то вна мене напастує, ек часом прийду без нічого: ти, каже, по дурному ходиш. А тепер знаєш?

Маріка була переполохана і мовчала. Аргумент переломленої керми промовив до неї дуже переконуючо. А як же—така деревина, шо не піднести,—а вгоріла мов тріска!

— Ає! То так може бути, шо всі керманичі прийдуть, а я оден ні. Всі! А я лишь самий ні.

І справді. Очевидно тут, на ріці панує якась инша льогіка і якісь инші закони. Як їдуть десь дорогою вози та трафить ся випадок—скільки лайки, скільки сварні, скільки взаємних обвинувачувань. А тут—от же, властиво кажучи, вина вся по стороні Тимофія: забалакав ся занадто з жінкою і не відвернув в пору, наслід-ком чого занесло зад на кашицю і вломило керму. Потім прийшла йому фантазия йти по-через камінь, не минав його здалеку—і знов мало не впали в біду. А Миколай не сказав ні слова докору.

Бо тут, на воді все відноситься на рахунок Божої волі. Дійсно: в такій роботі як ся, де від одної секунди залежить часом житє людське, дуже трудно вимагати від людини, аби вона власне в сю хвилину заховала всю притомність і гострість всіх своїх почувань. Чоловік може бути дуже розважним в усі инші секунди, може завше орієнтуватися дуже добре, але власне в цесу хвилю шос му си стане, якесь помраченє хвилеве—і от уже по всьому. Був добрий керманич, сто дараб звів і навіть о камінчик не черкнув, а от прийшла така хвиля якогось затемніння—і готове нещіськє. Очевидна Божа воля. Тому гуцул не каже ніколи, шо добре йшов дарабов, а все зараз покличеть ся на Божу волю, бо то лиш вона, а не людське уміне тут важить.

Але задної керми нема, а впереді ще стілько небезпечних місць, а дараба „в четверо талбий“. Настрій на дарабі стає пригноблений. Оба керманичі похмурі, і ми, пасажери, вже боїмо ся їх зачіпати.

Треба ловити си. Але береги все неприступні, ріка вузька.

От трохи поширшало. Берегом ростуть лози, полого. Керманичі направляють дарабу на берег і вона тикаєть ся

носом в каміне. Миколай скакує зі шваров на сухе, обплутує якусь смерічку—і, натягнувши грубий шнур, дараба поволи повертає.

Але таки за вузько й тут. Дараба стала поперек ріки, упершися в оба береги, і загатила ріку. Вода наперла, затріщало, заклекотіло... Знов небезпека!.. Або розірве дарабу або, як витримає, налетять другі дараби—і готовий гайташ.

В одну хвилину Миколай уже на дарабі. Розв'язує грубий гакар. Тимофій возить ся коло другого. Десь, не знати звідки, взяло ся якесь хлоп'я, вирнуло з лозовин, хотіло розв'язувати й третю, останню зв'язь, але Тимофій як гавкнув на бідне, то воно з переляку мало не впало у воду.

Два гакарі розв'язані, талби тримають ся лиш на однім. Дараба згинаєть ся, ломить ся—і зад її заносить вода на місце. Керманичі тримають за гакарі з усіх сил, аби не далеко розігнало; потім підтягають талби на місце, в'яжуть знов гакарі і—сідають.

От тут видко було гуцула у цім сидіню.

Сидять так спокійно, так безмятежно, мов-би давно вже прибули на місце і не мають анічогісінько до роботи. Тимофій зробив собі „циґаро“, вийняв сірку і шукав по гачьох найсухішого місця. Найшов десь не в дуже приличній околиці і чіркав там сірником. Миколай сидів мовчки. А вода плине і плине мимо, уходить животворна сила, от та, що тягне сі дараби „до міста“, годує сих гуцулів і їх експльоататорів. Ще пів-години—і вже по повени, вода спаде, повитикаєть ся сховане каміне, і тогди би вже дарабов не пішов. Збирай своє фанте, в'яжи дарабу і йди до дому спати та чекай другої повени за три дні.

А керманичі сидять, неначе їм нічого й не грозить. Спокійні, поважні, як сфінкси. Навіть не порозумівають ся за помічку слів.

— Та там лежить,—нараз буцім-то ні з того ні з сього говорить Миколай, але се лиш відповідь на ту гадку, що однаково займає тепер голови обох гуцулів: де взяти задну керму.

— Та там лежить,—каже Миколай—і в тім уже і запит, і відповідь і все. Миколай при тій фразі киває головою в лози. Я іду—дійсно лежить готова-готовісінька керма, але як міг її аж тут, в гущавині, досить далеко від берега помітити Миколай, що був усе занятий—се для мене остаєть ся загадкою.

І в сій фразі „та там лежить“ була вже й відповідь: лежить, мовляв, але що з того. Коби тазда до неї був, то може можна би спитати, а так самим узяти—як же таки? Може чоловік збив уже собі дарабу, керму налагодив та й пішов, в надії, що все готове, а ми мали би заробок його знищити? Все те і багато ще де-чого іншого було в тих двох словах, і я подивував ся, які то бувають змістовні слова на сьвітї.

А на березі в лозах давно вже стоїть мале хлопця. Великий драний кожух укриває усе дрібоцьке тільце зашкарубленим чотирикутником, та як би дахом телятко прикрили. Маленьке гарне личко без єдиної виразної риси—наче розведеним чорнилом хто помалював недбало брови, очі, смужечку рота. Стоїть, абориґен, і дивиться, а в очах стільки спокою й поваги, як у семидесятлітнього старця.

— А хто вам велів тут ловити си?

Сказано се було надзвичайно поважно. Я думав, що керманичі або розсміють ся або в найліпшій разі з'їґнорують сю чотирикутну повагу, але на моє здивованє Миколай, сам Миколай цілком серйозно спитав.

— А тебе, хло, хто пислав? Меренчук?

— Ає. Тут нимож си ловити. Він сам ме скоро пускати.

— А ци ти не видиш, шо ми си поломили?

— Ми нічо, хло, ни зробимо,— вмішуєть ся Тимофій,— ми лиш си направимо та й идемо.

А міні сьмішно слухати, як двоє здоровенних гуцулів, з котрих кождий міг би роздавити се хлопьятко на нігті, от виправдують ся. Мабуть тут серед гір людину починають поважати ще в дитині. І треба було бачити, як поважно тримало ся те хлопця, яким сьмішно-серьйозним тоном давало поради, а в додаток нарешті, аби запевнити всіх у своїй власти, розказало випадок:

— Йїк ото колис імили си тут ікіс, а я прибіг тай кау: а хто вам тут велів ловити си? А вни збештали. А я пішов тай-сми исказав Меренчуковому. Та він нічою ни робив, лиш зайшов позад смерек, тай перекев швару. А вода була май-май. Дарабу ек ухопило тай понесло гет-геттай ади-генде посадило на каміне. То вни по кавальчикови розберали дарабу та й збивали наново.

Хлопчик серйозно говорить, керманичі серйозно слухають, а повз нас біжут дараби одна за одною. Керманичі перекликаються з нами односложними фразами.

— Де?—кричать нам, питаючи ся де власне стало ся нещіске. Миколай розуміє і відкликуєть ся.

— Під кашцицев—і дараба пролітає. За пару хвиль з-за закрута беззвучно виховзує друга, третя. Як на картині!

А вода йде та й іде, а мої керманичі сидять мов на храмі й нічого, от нічогісінько не предпріймають. Я дивуюся й не розумію. Коли ж ми поїдемо, і чи поїдемо взагалі, і що вони собі думають?

От мчить ся, мов поїзд поспішний здоровенна дараба, в сім чи вісім талбий. На дарабі ціле село народу, лиш церкви бракує. Передних кермій дві, задна одна та й ще одна лежить на дарабі в запас.

Мої керманичі прокидають ся мов від електричної искри.

— Та бій си Бога, Палійчику, давай керму!—кричить не своїм голосом Тимофій. Миколай теж щось кричить. На великій дарабі счиняєть ся метушня. Крики.

— Мой наперед! На середину! Упопереки давай, упопереки! Та не тудя, бій си Бога!

Все треба було зрозуміти й зробити в одну хвилину, поки дараба не пролетить нас, бо инакше керма пішла би на воду і там уже з неї нема ужитку.

Але Палійчук в одну мить з'орієнтувався. Забіг з одним кінцем керми на середину, а за другий почав пхати на воду. Важка керма сунулася і скоро плюхнула у воду троха повисше нас. Палійчук ще попхнув її ногою, і вона, пересікаючи воду, понирала у хвилях. Тимофій весь звис над водою.

— Наша!—крикнув він, коли запевнився, що керма вже не втече. Скоро витяг її на дарабу і почав прилагоджувати з Миколаєм.

— Се брат Тимофія, Палійчук, —казала Маріка і стежила очима за упливаючою дарабою і чомусь усміхалася. Палійчук мабуть щось кричав, бо вимахував подертою своєю крисанчиною.

Керманичі вовтузять ся коло керми, щось підтесують, ладнають. Тепер тільки зрозумів я олімпійський їх спокій. Мовчки, не сказавши оден одному ні слова, не поглянувши навіть оден на одного—вони вже порозумілися; „там ззаду ще має плисти велика дараба, а на ній, і ти і я, бачили ми запасну керму. От будемо просити, аби дали“. І все. По що ж були слова?

І преклонився я перед великим Словом труда землі. Перед тим, що от зводить десь, звідкілясь, з різних країв трудящихся людей—і дає їм можливість порозумітися, пізнатися, обходитися з мінімумом слів. Як часто в життю доводилося міні дивуватися. От іде прохожий. Він з иншого села, иншої держави, иншої народности навіть. Кплять собі трошки з него парубки урви-голови якась жінка порсне сьміхом з дивного капелюха, діввора здійме вереск, а дорослі люде з удаваною рівнодушністю і погано схованою цікавістю поглядають на чужинця. А він іде, мов не чує дотепів і сьміхів—сам же так висміював чужинців у своїм селі.

Потім стане, скине тягар з плечей, обітре піт.

Той мовчки, той з вітанєм підходять господарі, баба з відрами стане, дівва, поприщулювавши очі та висолопивши язика, обсяде. Розглядають, мовчать. Але коли сей чужинець—труженик, коли окружаюча товпа відчує в нім свого брата—за хвилину ви не пізнаєте ситуації. Десь якісь спільні інтереси нав'язуть ся, доконче вишукається серед оточення хтось, хто був в тих краях, а то й у тім селі; баба якась буде питатися, чи не знає прохожий її чоловіка, що пішов саме у ту сторону, може не цілком у ту саму, але взагалі десь, не знати де,

занесла його лиха година. Підійдіть сюди за півгодини—уже забрав хтось до хати, зійшлися сусіди, слухають як у якимось незнанім краю так усе вигоріло, що від сірника, от який є сірник малий, горять цілі ліси, а у другім незнанім краю хвороба є на скотину, що лиш перейде скотина травною—і вже! Ратиці пухнуть, у яснах діри пороблять ся, ні їсти товарина не може, нічо в світі.

— Ой Господи, Господи, Боже мій, Боже мій,—зітхає вже якась баба і похитує головою—а ти дивиш ся і віриш в брацтво всіх трудящихся.

І тут, в сім гуцульським єднанню без слів, в сім моментальнім порозумінню з пролітаючою мимо дарабою, в сім послусі невідомому начальникові великої всемирної Армії Труда я відчув туж саму гармонію і преклонився.

Керма прилагоджена, Миколай ударив пару разів по воді, пробуєчи—добре. Можна йти.

— Пиду троха висше подивити си, ци не йдут дараби, та й будемо повертати,—і Миколай направляєть ся йти.

— А не повернете си тут,—авторітетно заявляє хлопья.

— Ні?

— Так кємую, шо ні.

— А може, йк Бог даст, повернемо си.

Миколай шурнув у лози, але скоро вернув, біжучи. Значить дорога чиста, можна йти.

Скочив до передної керми,—„Пускай!“—крикнув. Тимофій відв'язав швару, і дараба поволи почала завертати ся.

До остатної хвилі дійсно не можна було сказати, чи повернеть ся щасливо чи ні—і лиш, як ударився передний кінець у протілежний берег—тоді тільки ясно стало, що ми знов ризикуємо загатити собою ріку. Хлопья казало правду.

Знов розв'язуване гакарів, знов переломлена дараба вихиляється на всі боки, знов підхоплює її сильна хвиля. Тимофій гребе, що аж мускули тріщат, стараючи ся випрямити дарабу в просту лінію, але вода не пускає і рве дарабу на дві части. На однім лиш гакарі тримаєть ся все.

Я ухопився за середний гакар, з усіх сил тягну д'собі, але моя поміч на сій воді важить тільки, що й комаха. Другий гакар далеко, і нема змоги ухопити ся за него та притягти талбу на місце. І уже весь зад почало заносити на берег, дараба викривилася, одним-однісінький гакар тріщав і що хвилі міг тріснути, уже наближалася катастрофа—як Миколай скочив у воду і підставив груди.

Мов у скалу, вдарила дараба у ті гуцульські груди, нелюдським напруженєм сил Миколай здержував напір всеї води і задну часть дараби. Передна талба тим часом вирівнувала ся, молодіці і я змогли нарешті ухопити ся за лівий гакар трохи притягти. Миколай скочив ид'нам, засилив гакар,

засилив другий, потім почав прикручувати. З него текла вода, був аж по плечі мокрий.

Але біда не ходить одна—нас доганяла друга дараба. Була з довгого дерева, ішла рівною стрункою і тому швидко почала нас здоганяти.

— Гамуй, браччіку, гаму-уй!—кричить Тимофій.

На тій дарабі старенький гуцул з хлопчиком. Гамує, тоб-то направляє дарабу то в той бік, то в той, ляміруючи між каменем, але було вже запізно, і дараба нас помітно доганяла.

— Направей в середину мо-ой!—кричить Тимофій, але і в середину направляти пізно вже, тай вдарити в бік небезпечно, бо можна одірвати—і старенький гуцул, борзо бючи кермою, пускає свою дарабу побіч нашої.

Ідуть тепер разом дві дараби, заповняючи усю ширину ріки. Ні та ні та не користає з правдивого фарватера, і тій і другий що хвиля може трафитися катастрофа.

— Йой браччіку солоденький, дав би тьї Бог шістьа... Тручей, браччіку, тручей... Йой тручей, браччіку, тручей...

А Миколайко й без того вже тручєє: майже ліг на дарабу і одпихує оту другу взад. Дараба поволи-поволи починає одставати, от уже передом уперлася в зад нашої. Миколай ухопився за передну керму тої дараби, а старенький гуцулик за задну нашої і відтручуються взаємно.

От уже можна потроху бити кермою. Старенький гуцулик з видимим трудом ворушить тяжкою деревиною, але гамує і поволи починає відставати.

А чому ж ми його не пустили вперед?—питаюся я. Міні дивно, чому будучи в однаких умовах, от власне ми пішли вперед, а гуцулик проти того не протестував, а навіть помагав.

Миколай оповів міні цілу теорію—чому наша дараба має йти борше, отже значить однаково ми знов подогонили би того дідочка, хоч би й пустили вперед, і знов я дивуюся—як вони з дідом те порозуміли обидва відраз, без слів.

Тепер плилося уже спокійно. Очі вже звикли до безперервної зміни берегів, до непостійного краєвиду, до шуму води і фонтанів перед лицем. Тимофій із жінков сідають їсти, я теж витягаю свої припаси, щось краю ножиком. Відкраявши кладу ніж собі на коліно. Дараба гоцнула на камени, ніж сховзнувся з коліна, порснув між кльоци і булькнув у воду.

У мене була мабуть дуже глупа фізіономія в сю хвилю, бо Маріка почала реготатися. І довго потім не могла заспокоїти ся. Коли бачила кого на березі, кричала:

— А пан ножик згубив!

— Утопив, а не згубив,—поправляв її чоловік.—То на дорозі си губит.

Черемош стає спокійніший, не так уже реве і можна розмовляти не кричучи. Між жінками йде розмова, все на ту ж тему, однаково для всіх станів, вічну як сама жінщина—

про убранє. На жінках були ріжні кіптарі: на одній ростіцький, а на другій криворивський, отже Парасці було цікаво, кільки платиться кіптар у Ростоках.

— Мій коштує девіть левів.

— О! Лиш девіть? А у нас по дванацїт і по тринацїт.

— Ба! А в нас і по двацїт!

Тимофій тим часом уминає кулешу з бриндзьов, плям-каючи як праником по воді.

— Дай міні бриндзі,—каже Маріка.

— Шо? Ци я ті маю давати ци ти мині?—і Тимофій ірже з власного жарту.—А вна таки раз си відважила та й мині дала. Ги-ги-ги!

— Та й шо?—задерикувато перекривляє Маріка.

Дараба йшла в якихось сутках з каміня. Тимофій перестав їсти та так, з букатою кулеши в руці та з роззявленим ротом і застиг—дивився. Дараба чёркнула кінцем задних бервен об камінь. Тимофій покрутив головою.

— Мику!—крикнув до товариша.—А я йк иду тут, то в мене зад ни бет. Бо я йду вусом, а потому перетинаю та й завертаю. Ніколи зад ни бет хучь би йка довга дараба.

— Але ж бо не широка, спокійно відповідає Миколай.

Усте ріки. Справоруч надпливає Білий Черемош. Справді його вода якась яснійша, і довго видно, як вона, не змішуючи ся з водою Чорного Черемоша, іде разом.

Води стає багато, береги роздвинули ся, навіть мов гори пониждали.

— Ци тепер ни буде вже бирше бити?—питає ся котрась з жінок, але керманичі лиш відмахують ся руками: мовляв, ще на вашу долю вистане.

Он впереді оголена червона гора. Висліди польської господарки: вирубати гет ліс до найменчої деревини і предоставити вітрам повну свободу зв'язи тонку верству землі нанесену віками на каміне. Ідучи горами, часто можна подибати такі сліди польського господарювання в краю. Там, де рубали ліс німці, чужі люде—там ліс росте і через 30 літ можна знов рубати; там же, де торкинулася братня рука—мов дикі номади або сарана пройшла.

І гуцула очевидно болить отаке руйнуванє, бо от Миколаєва жінка, дивлючись на криваво-оголену гору, зітхає чомусь сумно.

— Ей, Господи, з таким шкрапітем.

Вільно вже йде дараба. Не гоцкає її, не тріпле, минула потреба напружувати ся всіма змислами. Тимофій вважає за обовязок пояснювати міні всякі особливости краєвиду. От величезний камінь при березі. Ударяючи ся об него, вода викрутила дно, і там тепер глибоко. Тихо стоїть вода у тім місці наче озерце темне посеред брудно-бурхливих хвиль Черемоша. Аж дивно дивити ся.

— Ту така глибінь, шо пуду дає,—пояснює Тимофій.— Икос я таки умисневі готував-сми сім-шіжневу латку, жертюгу. Тай-сми пускав тут. Тай шош-оннаково дна ни досег. Лиш так десь трішки.

— А ж бо брешеш не ладно,—чутно чийсь голос зберега. Там курить ся віковічна гуцулська ватерка, сидять якісь постаті в камяних непорушних позах.

Де-б не сів гуцул, хоч на пів години—зараз кладет ватру. Часто вона зовсім і непотрібна йому, от лиш аби люльку закурити—а кладе. Якийсь культ вогню.

— А ж бо й брешеш не ладно.

— То бреши сам, коли міні не даєш,—огризаєть ся Тимофій.

На березі мовчать. Дараба тихо пропліває мимо великого каміня... Хтось сплюнув на березі, винявши люльку від зубий.

— Там браччіку сімнаціт шєжнів.

— Кіко?

— Сімнаціт!—протяжливо кричать з берега, бо наша дараба вже просунула ся гет далеко.

Якась втома від навалу вражінь. Стільки їх. Трошки би замкнути очі, трошка би відпочати, аби уміти знов тішити ся повно. А то шкода. Дивна красота, море її—а очі переходять ся напів-рівнодушно і стомлений мозок каже: ну і нехай, ну і нехай.

— Товарниця!—пояснює Тимофій. Йому дуже подобала ся роля Черемошового чічероне. Товарниця—се малесенький доплив Черемоша, от ніби трошка більший потік.

— Звіці отакі мацюцькі дарабки йдуть. То йк питають—звидкив то таке мале, то кажуть: „з Товарниці“,—і якесь приривство до тих мацюцьких дарабок чуєть ся в голосі Тимофія, що от іде великими дарабами на великій ріці.

І Марійка також відчуває потребу щось міні пояснити.

— А он з тої хати газда то вбив чоловіка, жінчиного брата ніби.

— Чим же він його?—питаю ся і самому міні дивно—чому я власне се питанє задаю. Хіба не все одно, чим убили людину?

— А сокиров.

— А шо хіба чоловіка трудно убити? Йо! Пльонуті!—відзиваєть ся Тимофій. Він уже перейшов на передну талбу і поволи, лінивими рухами перекидує кермов.

— Засов!—кричить він звідтам.—Ото-то си називає засов. Нахта там, сировица, силь, олива—все!

Миколай перейшов до жінки на ковбок, сів обіч.

— Шос ми так слабо,—і стріпує плечима.

— Ше б ни було слабо, йк цілу дарабу грудима спер на такі воді. Миколайку—взми кожух на себе,—і ластила ся і заглядала в очі. Потім, понизивши голос, говорила, що

в усім винен Тимофій.—Коби був Леччінов бирше тримав...
Такий з него керманич.

Але Миколай боронив товариша.

— То на одно би вийшло—ци я би тримав ци Тимофій.
Бо йк пішов зад тай завертає тай завертає.

Скоро Ростоки. Маріка лагодить ся уже злізати, бо то її родиме село. Стала знов веселою і говорить-говорить без кінця. Що лиш на око впаде.

— А то-то видите йка дорога йдет по-над сам Черемош;
тут тогид чоловік так і влетів у саму воду.

— Як же то си стало?

— А вин їхав возом, мав муку, силь, вовну, все. А тут бачите йке бердо. А йкийсь чоловік идет тай кає: дай я ті, каже, коні звезду, а то тут страшно. Тот кричіт—не руш! Най сами йдут!—а цес таки до коний. А вни си злекли та в Черемош.

— І пропали?

— Все пропало.

— А сам газда?

— Та вин штрик из воза тай си вретував. Витак суд був з тим чоловіком, що коні тримав.

— Та й шо?

— Половицу коштів виддав, а половица так і пропала.

Уже Ростоки. Маріка перегукується зі своїми ростіцкими людьми, причім не забуває оповісти про кожного всякі деталі.

— А ото-то, ото-то дивіт ци, дивіт ци—онтот чоловік, що сидит онтам на кашици, то йк був парубком, то такий був пениця, завадій, що страх. Усекого зачепит, вібе. Он там на дорозі, дес пид Риздво ци коли, то за малим шо не вбив стару жінку. Такий був поганий на-світі чоловік, що страх. А витак узев та й си вженив з одовицев, що мала аж шестеро гітей.

— Ого! А то чьо так?

— А вна ґрунт мала. Тай си вженив, то присег вид горивки на петь літ. А ек минуло петь літ, то вже присег амінь вид усеґо. Та тепер такий господар, що нема на цілі Ростоки по-над него.

Від разу уриває і плещучи в долоні кричить:

— А он мама моя! Мама моя!.. Тимофійчику, срібний! Лови си тут де. Лови си. А то міні далеко буде т'хаті.

— А до чого би я тут си ловив?

— До чого? До...

Вона не вимовила останнього слова, але всім на дарабі ясно, о якім предметі йде річ, і всі сьміються. А Маріка все говорить, говорить. І про то, що у них у селі жінка мала вісімдесекь і сім років та й привела дитину; і про то, що їх сусіда має двацїт і троє гітей, а двацїт і четвертим кежка.

Тут, в Ростоках Черемош повний, тече в низьких берегах. Вибравши спосібне місце, ловимо ся. Тимофій збираєть ся помочи жинці нести фанте та якісь дрова: кавалки поламаного стільця, керми то що.

— Та не бари си, хло!—перестерігає його Миколай і сідає з жінкою шос похарчювати троха.

Група молодичь на березі. Вибухи реготу розскачують ся звідтам і вереск. Якась стара баба водить перед.

— Ей пане! Пане!—кличе мене і вимахує руками і вся рух та живість.

— Шо мете доброго говорити?

— А шо пане—ци би си ни здала вам іка молодичька. От цеса повненька.

— Та би си здала, чьїму ні.

— Насту! А-но суда! Нім чьоловіка ше діждеш.

Настя сьмієть ся. Сьміють ся молодичі.

— Та йди, дурна. Хіба ти ни знаєш, шо з паном то найліпше. Бо наш руснак скребет дуже.

Молодиці регочут, аж за боки беруть ся. А баба зви- ваєть ся поміж ними і вже оповідає, як чоловік приходить зі сплавачки.

— Та вже віпостит ци, віпостит. Жинка му вечерьїти лагодит, а вин сарака, все коло постілі. Промітат!.. „Та я, кає, ни хочу вечерьїти“...

А потім знайшла довгий вузький камінь—і що вже вона з ним не показувала: і квітками квітчала, і слова найласка- вйші промовляла. Молодички аж з реготу падають, а сами то одна, то друга додадуть такого перцю, що за малим гори не регочуть.

— То вни на старість то-то шенуют, шо за молоду полюбляли.

Ідуть дараби рікою. Баба, розшалівши ся, підбігає до берега, виставляє камінь, і кричить до керманичів. Молодиці заливають ся реготом, що дзвенить і купаєть ся в хвилях. Впрочім одна пробує зупинити.

— Шо-шо вже, а так робити невільно. Бо то, знаєте, раз так було, шо показувала отак одна молодича кермани- чам. А вни си борзенько зловили до берега та усі за нев. Та дотив вганели, дотив вганели, докив піймали. Та взяли зі собов на дарабу та то оден, то другий, то третий, то чет- вертий, то оден, то другий, то третий, то четвертий. Шо з неї вже й сукровиці течют, а вни свої, ає... Жертувати мож, але так, то вже ні.

Та баба не звертає на се уваги. А я дивую ся... Що за жарти, шо за розмова. Десятої долі того при других умовинах було би досить, аби викликати найгіршу огиду, обридливість. А от тут, на тлі сих зелено-синих верхів, під шум Черемоша, в сих простих, природних відносінах—то все було таке ж

само просте й природне. От хіба тільки, що з більшою веселостею та запалом говорило ся про одну з функцій людського організму, але зараз же по тім розмова переходила на телиць, курей, на господарство, відтак знов за ініціативою веселої баби вертала до передної теми. Все переплітало ся сміхом, живою потребою сьміяти ся. Просто все.

Баба пішла. Молодиці почали вихваляти її веселість та охоту уділяти тої веселости усім.

— Вони такі завше. А ек, кажут, були молоді, то не було по-над них дівчини у в селі.

— А кіко я си наплакала через них—Божечку сетий! Бо я ни тутешна, нікого тут ни знала, нічо в світі. То йк зійдемо си, було, до роботи і баба з нами, то вна що-будь укнет, всі си сміют, а міні все си здає, що то з мене, бо я чужинська. Та зайду за хату та плачу, плачу. А богдай же бесте уночі так си смієли, йк отце у днину!—було кажу, бігме що не брешу.

А он і Тимофій вже вертає. Але диво-дивненьке! Не сам, а з жінков! По що бере жінку зі собою? Чи то справа яка у місті? Чи може сама Маріка захотіла?

Так ні, бо гнівна, аж кипить. Іде, рвучи ногами, нікуда не дивить ся. Що за комбінація—не можу догадати ся.

Але молодиці прозорливіші від мене і Гордієв вузол рубають відразу влучними словами. Показало ся все дуже просто.

— Дивіт ци, дивіт!—шепотят одна другий.—До міста зі собов берет.

— Що ж вин—на дарабі буде ци ек?

— Чіму на дарабі? А в місті?

— Ігій! Де у місті? На людех?

— Я шо не люблю до міста йти,—задерикувато вставляє кирпатенька.—І виспати си з чоловіком нема де.

А ще дві молодиці то вже схилили ся одна одній до вуха і шепочуть. Та не дуже по-тиху, не дуже.

— Йой, люде!.. Та де то видане—три тиждні ек си пибрали—а вже жінку бити.

Кума підморгує.

— Йк би ни було за шо...

— А то було? Шо вна собі шош там ис шандарем? То-то лиш Госпіть без гріха. Ніби то вже ви, Анночко люба, ни маєте парубочька на розвагу.

Молодиці хіхочут.

— Такі то вже сі Ростки. Вільно любитися тут. Вітри таки віют з гір...

Пора рушати. Керманичі вже на місцях, Тимофій розмотує швару.

— Ей! Пане!—кричить Миколай до мене. Я біжу на дарабу.

Маріка лиха на весь світ. Сидить на ковбчїку і гризе трїску зі злости.

— А що? Не гонні таки вид нас пити?

— Та то міні ади таке, що хучь у воду йди.

— Ов? Чьо ж то так?

— А так.

— Нема шо: чоловік каже—треба слухати ся.

— Ігій! Та то таке гирке, шо би-м го не їла.

— То лиш тепер. А витак приголубите.

— Ає! Я би го ше порубала на маленькі чічки. Пху.

Тимофій, видимо, одержав піррову побіду. Щось лащить ся до жінки, заходить з усіх боків.

— Та ци чуєш, Марі, я ті шос искажу...

Але Маріка відвертаєть ся капризним рухом і сопе. Мабуть рахувала на відсутність чоловіка з села.

І знов плинуть береги, нешумним танком окружують ся гори, вода плеще поміж ковбками.

І бе керма, тихо занурюючи ся у хвилі, і якийсь спокій, і втома. Уже притупили ся нерви на вражіня, уже минає краса неоцінена—хочеть ся чогось нового.

І Черемош підіймає рукавичку. Він все повний несподіванок і ображаєть ся, коли йому докоряють в недостатчі.

От берегом іде жінка і кричить щось. Я не розбираю слів та зрештою не звертаю уваги: мало хіба іде жінок дорогою і кожда з них може кричати.

Але керманичами, бачу, заволодіває неспокій і—нараз—несподівано для мене ми—ловимо ся...

Що таке? В чім річ? Не розумію.

— Чо си ловимо?

— А пид Сокильським загата.

Гуцульський телеграф в руху. То була баба, а се йде чоловік шляхом.

— Ци є пид Сокильським загата?—кричать керманичі.

Чоловік довго щось викрикує, але голос ростріпуєть ся по хвилях, зрештою попросту не вмію слухати. Як-не-як порозумів лише одно: що загата, правда, була, але тепер нема, прорвало.

— Отже йдемо,—кажу Николаєви.

— Ні.

— Як то ні? Адже чоловік каже, що нема вже загати.

— Йк би їм усім вірити було мож.

— А чому ж ви тій жинці повірили?

— А то така жінка, шо мож їй вірити.

Стоїмо під берегом. Вражіне таке, мов перечікуємо дощ. По-при нас летить дараба.

— Чо си ловили?—кричать звідтам.

— Загата пид Сокильським.

Дараба переганяє нас і теж ловить ся. За нею друга, трета—і скоро весь берег засіяв ся дарабами. Керманичі позіходили ся, позакурювали. Хто лиш іде дорогою, усіх

питаються—чи є загата під Сокильським. Але відповіді такі різнородні, що нічого не розбереш: одні кажуть, що загата є, другі, що нема, треті знов, що є, лиш за Сокильським. Керманичі все то вислухують, але роблять свої висновки з того, якесь середнє арифметичне. Де-хто рішаєть ся іти, і ми в тім числі.

Дараба зриваєть ся з місця і відразу летить—ловили ся бо під крутим берегом. Але керманичі не зовсім спокійні і всіх питають ся, навіть товаршів своїх, що стоять ще при березі дарабами.

— Чи є?

— Нма, нма! Я сам зараз иду!

Вода велика, дараба іде борзо, керманичі як орли поглядають вперед: чуєть ся напружене. На небо наскочили хмарки, одразу похолодало, і Черемош зробив ся чорним. Непривітним чимось дихнуло все доокола, ворожим.

І нараз, Бог зна звідки і яким способом, стало ясно, що загата таки є і що ми летимо прямо на неї, без усякої можливості запобічи. Береги високі, неприступні, всюда каміне, ловити ся нема жадного способу, бо би розбив ся гірше як у загаті.

Серце починає трівожно завмирати. О тім Сокильським стільки наслухав ся чоловік, стільки людських жертв узяло божище тих скель, що стріча око-в-око та ще при услів'ях загати ставала гостро цікавою. І цікаво було дивити ся на керманичів. Несли ся зі своєю дарабою вперед. Як випаде удар, що́ станет ся з їх дарабою, що́ зрештою станеть ся з ними самими і з їх жінками—нічого невідомо. А може бути все найгірше... І тому впивають ся очима вперед, ловлять найменші ознаки будучої небезпеки і готовлять ся відпирати. Всіма жилами свого мускулистого тіла, всім скупленем своєї уваги...

От уже Сокильське впереді!

Височенна скеля. Обриваєть ся в Черемош. Ріка робить тут закрут і б'єть ся цілою силою в скалу, ревучи по каміню, що повиставляло свої спини геть на цілу ширину. Під самою скалою аж чорно.

Так ось він, Сокильський! Ось місце те звязане з історією усієї Гуцульщини, з опришківством, з іменем Довбуша! Ось місце, де, утворений уявою поета, стоїть «на саміськім скруті біломаймурний легінь».

І гуслі маймурні тримає

У маймурих він руках

І грає він на них... а грає,

Що сум збірає тя та жаж.

Дійсно, тут може розбужувати ся фантазія, звідси може зачерпнути натхнення і нарід-поет і артист. Звідси близько до якихось тайн природи, звідси так ясно чути ті голоси,

котрих може ніде більше не учуєш. Бог-Творець тут колись говорив. Прогреміли його глаголи давними віками, воздвигли гори, піски по пустинях розсипали, снігом і ледом укрили кінці землі, але відтак позаростали травами, позамощувалися камінем в улицах міст, затихли в нових заглушивши ся шумах. Але тут ще чуєш предвічний той голос Господень, і клонить ся дух твій в покорі і смиряєть ся бунт.

Так ось він Соکیلський... Скільки жизней гуцульских, скільки жертв! То відвічні лови Княгині Соکیلської.

Як сонце за Діл вже сідає,
І мракнуть всі гори вже сном,
Лиш той ще Соکیلський сияє,
Мов з золота кутий шелом—

тоді виходить на сам-верх вічно прекрасна княгиня і стоїть, мов викута з мрамору.

І коси, як золото ясні,
Пустила вітрам на розпліт.
А долом жасний та глубокий
Той Черемош дикий гутить,
Як сокіл, як той бистроокий,
Що совма на лови летить.

Кедровою дарабою по тім Черемоші плине молодий керманич. Вже пора-б йому зупиняти ся, десь, вже пора-б йому представати на ніч—але що-ж як тая княгиня, там, високо на горі

Почала косу чесать,
А чешучи косу, як море,
Чудесних пісень співають.

І керманич забув і про дарабу і про цілий світ—дивить ся на ту княгиню, не зводить очей.

А Черемуш, братя, глубокий,
А Черемуш дикий як біс,
А Черемуш, братя, по скоках
Розбиту дарабу поніс.

Я, признаю ся, тої княгині не бачив; зрештою може вона там і стояла, на горі, але тут не до того було, щоби розглядати ся за княгинями.

Дарабою гримнуло об каміне, бризки і піна застелили світ, нас почало шарпати в усі боки—і як ми вискочили з того пекла, чому ми там не розбили ся на тріски—того я не в силі зрозуміти.

І зараз же за закутом, де ріка розходиться троха ширше—очам представила ся надзвичайна картина.

Вся ріка була загачена дарабами та ковбками, кілька око сягнуло. Дараби повбивало в берег, покрутило, поломило, поростріпувало; окремі кльоци поставило сторч, позахарастрило ними кожду діру. Вода реве поміж тими всіма загатами, а люде мов мурахи бігають і кричать і суетять ся в якійсь смертельній тревозі.

Жінки перестрашені. Параска, як на Бога, дивить ся на свого чоловіка, вірючи, що з ним їй нічого не станеть ся, Маріка починає русти.

— А не перестанеш мой!—ревнув на неї Тимофій, але так ревнув, що Маріка відразу вмовкла.

Наша дараба летить з невтриманою силою в тоту кашу з ковбків.

— А ци є по-під Волошінов струнка?—кричить Миколай від задної керми.

Тимофій лиш крутить головою на знак, що нема.

— Бий в середину! Бий!—і Миколай в одну мить перелітає на перед, а мині кричить на бігу:—На Бога дайте зад на воду! На воду зад!

Я гребу кільки сили заднею кермою, а передна ще дає два-три мощних удари, відтак звинним рухом вихоплює деревину з гнізда Миколай. З розгону б'є дараба в загату, аж всі ми ледве не падаємо. Миколай знов уже коло мене, б'є кермов, „даючи зад на воду“—і ми стаємо.

Якось дивно... Отже й по всьому? І нічого важного не сталося? І не довело ся рятувати життя ні собі ні кому іншому? І в тім вся небезпека? Я не розумів того, що наш випадок—оден з найщасливійших і що не всі, далеко не всі кінчають ся так лагідно.

На ріці був надзвичайний шум, вода реве, сокири торхкотять як град, гуцули перегукують ся, кричать. Якийсь хлопчик перебігає дарабами і, поховзнувшись, падає у воду. На щастє встиг схопити ся руками за ковбок, але однаково би не врятував ся, бо тягло ноги під дарабу. Хтось поміг.

А Миколай десь уже там, напереді. Мабуть є надія розібрати гайташ, бо всі гуцули там, на передних дарабах. Миколай належить до людей з ініціативою, Тимофія уживають як силу.

— Тручайте, браччіки! Тручайте!—кричить аж під небеса верескливий чийсь голос. Се мабуть виринаєть ся перша дараба. А скоро вирветь ся—може піти вся загата, як лід, і потім може знов захряснути, ще гірше.

— Рубай гакарі!.. Рубай, а то я рубаю!

— Та пусти! Шо тримаєш... солений!

І все збило ся, все змішало ся в купу, і нічого вже неможна розібрати.

Але на щастє загата наша була так щасливо скомбінованою, що за першою ж дарабою всі пішли рівномірно, одна за одною. Напростували розломані члени, скриплючи неймовірно, і поволи-поволи, дараба за дарабою счезали за поворотом. Тепер, дав би Бог, другої загати не зробити, коли так багато рядом іде.

Але Бог милував, милував. Вийшли на широке—нема небезпеки. Кудя не глянеш, чи взад чи вперед—дараби,

дараби, дараби, дараби... Жовті подовгасті рухливі плями на темній воді.

Тимофій знов відзискав охоту пояснюваня. З серйозним видом оповідає міні, що.—

— Пруску дарабу ліпше везти. Довіз—добре, а розсипав—ніч отобі за те не буде. Бо тоті ковбки не пропадуть—оннаково їх визбірают. А жидівська—кола му онного не привезеш—мусиш штраф платити.

Сонце зайшло. Порозгублювали ся дараби і ми самі пливли серединою широкої почорнілої ріки. Були ми всі мокрі, троха перемерзли. Так хотіло ся усім тепла і світла.

Пізно уночи ловили ся в Вижниці...

В. СОСЮРА.

* * *

Магнолії лімонний дух,
солодкі мрії олеандри...

А в небі огневі гранати,—
і мислі зоряно цвітуть...

О, моря гул!..

О, моря гул!...

І шарудіння хвиль на пляжі...

А десь панелі ще в снігу,
й морозу огневі масажі...

Ми хвилі любим,

хвилі любим,

самі народжені од хвиль..."

О, притули вишневі губи
ти до моєї голови...

Хвилини бій...

Хвилини бій...

Я чую, як біжать секунди,
я бачу космоси в траві,

— в твоїх очах заграви бунту...

Магнолії лімонний дух,
солодкі мрії олеандри...

А в небі огневі гранати,—
і мислі зоряно цвітуть...

Крим. 1923.